

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Навчально-науковий інститут іноземних мов

Кафедра німецької філології

Спеціальність 014 Середня освіта (Мова і література (німецька))

До захисту
допускаю
Завідувач кафедри
Л. О. Овсієнко

(дата, підпис)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
освітнього ступеня МАГІСТР
НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ
ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ
З СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ
У НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Студентка групи 56

Тетеріна Анастасія Олексіївна

(підпис)

Науковий керівник

канд. філол. наук, доц. Тесля В. А.

(підпис)

Черкаси – 2020

MINISTERIUM FÜR BILDUNG UND WISSENSCHAFT DER UKRAINE
NATIONALE BOHDAN-CHMELNYTZKYJ-UNIVERSITÄT
TSCHERKASY

Lehrwissenschaftliches Institut für Fremdsprachen

Lehrstuhl für Deutsche Philologie

014 Sprache und Literatur (Deutsch)

Lehrstuhlleiterin

Ovsienko L. O.

(дата, підпис)

QUALIFIKATIONSARBEIT

Master-Abschluss

NATIONALE UND KULTURELLE EIGENSCHAFTEN
VON PHRASEOLOGISMEN MIT SOMATISCHER KOMPONENTE
IM DEUTSCHEN UND UKRAINISCHEN

Studentin der Gruppe 56, Teterina, Anastasiia Oleksiiwna

(підпис)

Wissenschaftliche Betreuerin, Dr. sc. Philol., Doz., Teslia V. A.

(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ.....	6
1.1 Фразеологія як лінгвістична наука.....	6
1.2 Функції фразеологічних одиниць в системі мови	12
1.3 Семантика фразеологічних одиниць.....	19
1.4 Методологія дослідження	21
Висновки до розділу 1	22
РОЗДІЛ 2 ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ В НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....	24
2.1 Семантична характеристика фразеологізмів-соматизмів німецької мови	24
2.1.1 Соматичні фразеологізми з позитивним значенням у німецькій та українській мовах.	33
2.1.2 Соматичні фразеологізми з негативним значенням у німецькій та українській мовах.	39
2.1.3 Соматичні фразеологізми з нейтральним значенням у німецькій та українській мовах	48
2.2 Національно-культурні особливості соматичних фразеологізмів	49
Висновки до розділу 2	57
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ	65

ВСТУП

Магістерську роботу присвячено дослідженню національно-культурних особливостей фразеологічних одиниць з соматичним компонентом у німецькій та українській мовах.

Від того часу як фокус мовних проблем змістився в сторону людини (Ю. Д. Апресян, Н. Д. Арутюнова, Е. Бенвеніст, А. Вежбіцька, В. фон Гумбольдт, В. М. Мокієнко, В. І. Постовалова, В. М. Телія), фразеологізми з компонентами-соматизмами привертали увагу багатьох учених, (М. А. Алексєєнко, О. І. Андрейченко, В. В. Виноградова, М. П. Горди, А. О. Івченко, О. М. Каракуця, В. І. Кононенко, М. П. Кочергана, О. П. Левченко, О. О. Селіванової, Н. О. Скоробагатько, І. В. Тимченко, В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко) однак і надалі потребують усебічного дослідження.

Праці відомих вчених (Ф. де Соссюра та О. О. Потебні) яскраво засвідчують, що природу мовних явищ слід шукати в психіці людини. Саме соматизмам належить важлива роль у номінаційних процесах, оскільки соматична (термін Ф. О. Вакка) лексика – одна з найдавніших та універсальних лексичних груп у лексико-тематичній системі будь-якої мови (Р. М. Вайнтрауб, Ф. О. Вакк, В. Г. Гак, Ю. А. Долгополов, О. В. Кунін, М. М. Шанський та ін.). Особлива увага в дослідженнях ідіоматичних виразів приділяється соматизмам, що тісно пов'язані з чуттєвими аспектами людського буття (К. Качіарі, І. Стоянова).

Актуальність обраної теми визначається особливою роллю, яку відіграють соматичні фразеологізми у встановленні національно-культурної специфіки, що пояснюється тим, що за частинами тіла закріплені універсальні для всіх народів функції.

Метою магістерської роботи є встановлення національно-культурних особливостей соматичних фразеологізмів німецької та української мов.

Досягнення поставленої мети потребує вирішення таких конкретних завдань:

- з'ясувати роль фразеологічних одиниць з соматичним компонентом у мові;
- визначити семантику компонентів-соматизмів що входять до складу фразеологізмів;
- виокремити оцінні характеристики соматичних фразеологізмів;
- встановити національно-культурні особливості фразеологічних одиниць з соматичним компонентом у німецькій та українській мовах.

Об'єктом дослідження є фразеологічні одиниці з соматичним компонентом в німецькій та українській мовах.

Предметом дослідження є національно-культурні особливості фразеологізмів з соматичним компонентом в німецькій та українській мовах.

Матеріалом дослідження слугували 696 фразеологічних одиниць з соматичним компонентом, виокремлені шляхом суцільної вибірки із фразеологічних словників німецької та української мов.

Методи дослідження: за допомогою структурного методу було виокремлено та розподілено по групах фразеологічні одиниці з відповідними компонентами-соматизмами; метод порівняння для співставлення соматизмів, що містяться у складі фразеологічних одиниць німецької та української мови; функціональний метод із методиками контекстуально-ситуативного та прагматичного аналізів застосовано для з'ясування національно-культурних особливостей соматичних фразеологізмів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі вперше визначено національно-культурні особливості соматичних фразеологізмів та вираження через них культурних характеристик, враховуючи оцінне забарвлення у німецькій та українській мовах.

Теоретичне значення роботи визначається її внесоком у подальше вивчення фразеологічних одиниць: вираження у них національних

особливостей, звичаїв, побуту та традицій народу через соматичні компоненти.

Практична цінність роботи визначається можливістю використання основних положень, висновків і конкретного лінгвістичного матеріалу дослідження при читанні курсів лінгвокультурології, лексикології і фразеології, при порівняльному вивченні фразеології української мови з фразеологією споріднених і неспоріднених мов.

Публікації. Основні положення та результати дослідження були предметом обговорення на XXII Всеукраїнській науковій конференції молодих учених «Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених» [46] та IX Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Діалог у розвитку наук та освіти» [47].

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ

1.1 Фразеологія як лінгвістична наука

Мова, як спосіб вираження думок людей, посідає вагоме місце в існуванні кожного народу, та є невід'ємною складовою його існування. Здавна мова була способом порозуміння людей один з одним, передачі знань від покоління до покоління. Завдяки появі писемного мовлення ми маємо можливість дізнатися про історію народів та їх минуле [4].

Саме в мові відображаються культурні та національні особливості кожного народу. Досліджуючи та вивчаючи мовлення різних народів, ми маємо можливість глибше осягнути особливості світорозуміння та світовідчуття мовного соціуму, інтерпретації навколишнього світу та людини в ньому. У мові відображається як бачення світу людиною, так і його трактування, тобто мова, впливаючи на свідомість мовців, формує у них уявлення про дійсність. На думку В. фон Гумбольдта, мова окреслює навколо мовного соціуму коло понять і образів, створюючи національно-мовну картину світу [10].

При формуванні національної мовної картини світу важливу роль відіграють географічний, культурний, релігійний та історичний фактори. Саме під їх впливом формується національна психологія та національна мовна особистість. Як писав О. Почепцов, „мовне уявлення світу можна розглядати як мовне мислення, оскільки, по-перше, уявлення світу – це його усвідомлення, або інтерпретація, а не просте фотографування”, і по-друге, уявлення, яке розглядається – це його відображення, що має мовний характер, тобто здійснюється за допомогою одиниць мови та зберігається в

ній. Співвіднесення між певною ділянкою світу та мовним уявленням про неї можна визначити як мовну ментальність” [38, с. 6].

Сприйняття світу через національність знаходить яскраве вираження у фразеології. Національний світ поєднує у собі людину та історичне природне оточення, що будує національний характер певного народу, має відбиток у його соціальній психології та визначає вектор руху його діяльності [38, с. 1].

Останнім часом велика кількість науковців почали досліджувати національно-культурну специфіку фразеологізмів. Адже саме у фразеологізмах проявляються ознаки та особливі риси будь-якої національної мови і таким чином ми спостерігаємо дух народу [14, с. 35].

Маслова В. А. помічає зв'язок фразеологізмів з фоновими знаннями об'єкта певної національності, та його культурними звичаями. Вона вважає, фразеологічні одиниці надають об'єктам саме такі ознаки, які співвідносяться з ментальним уявленням про світ та виражають своє ставлення, дають оцінку [32, с. 105].

Щоб глибше зрозуміти хід думок та виникнення почуттів людей певного мовного оточення, потрібно виявити універсальне й національно-специфічне у культурному просторі. Така особлива специфіка мови, ментальність народу, його внутрішній духовний світ найяскравіше відображаються у фразеології. Відомий лінгвіст О. В. Кунін зазначав, що фразеологія „є єдиною областю мовних явищ, де сам зміст культури певного колективу в конкретну епоху відображається безпосередньо” [28, с. 46].

Питання фразеології як лінгвістичної дисципліни було вперше поставлено видатним лінгвістом проф. Е. Д. Полівановим, який неодноразово повертався до цієї проблеми і стверджував, що лексика вивчає індивідуальні лексичні значення слів, морфологія – формальні значення слів, синтаксис – формальні значення словосполучень. І от виникає потреба в особливому розділі, який був би співмірний з синтаксисом, але в той же час вивчав не загальні типи, а індивідуальні значення окремих словосполучень, подібно до того, як лексика розглядає індивідуальні (лексичні) значення окремих слів.

Цьому розділу мовознавства, як і сукупності досліджуваних в ньому явищ, надають назву фразеології або ідіоматики [42, с. 119].

Фразеологія, за визначенням мовознавців, є наукою, яка вивчає фразеологічний склад мови, тобто стійкі поєднання слів, або ж так звані фразеологічні одиниці. Термін „фразеологія” вперше був використаний Ш. Баллі у книзі „Французька стилістика” (1909) у назві розділу, де розглядалися стійкі сполуки слів. Об’єктом вивчення фразеології як мовознавчої дисципліни є сукупність усіх фразеологічних одиниць конкретної мови [5, с. 16].

Предметом фразеології є дослідження природи фразеологічних одиниць, а також виявлення закономірностей їх функціонування у мові. Науковці наводять велику кількість визначень фразеологізмів. Фразеологізми (або фразеологічні одиниці), за визначенням О. В. Куніна, це мовні одиниці, які містять у собі певну інформацію, це мовні універсалії. Вони є головними елементами мови, що відображають історичний шлях створення нації та специфіку культури кожного народу [19, с. 170].

Під час виникнення фразеологізмів велику роль відіграє антропоцентричний підхід, тому що більшість фразеологізмів пов’язана з людиною та різними сферами її діяльності. Присутність адресата є важливим фактором комунікації. Крім того, людина завжди прагне наділити людськими рисами об’єкти зовнішнього світу, в тому числі і неживі. Ще Ш. Баллі стверджував: „Извечное несовершенство человеческого разума проявляется также и в том, что человек всегда стремится одухотворить все, что его окружает. Он не может представить себе, что природа мертва и бездушна; его воображение постоянно наделяет жизнью неодушевленные предметы, но это еще не все: человек постоянно приписывает всем предметам внешнего мира черты и стремления, свойственные его личности” [5, с. 221].

Видатний лінгвіст В. Г. Гак істотно скорегував висловлення Ш. Баллі: „Поскольку в центре внимания человека находится он сам, то отсюда его постоянное стремление описывать окружающий мир по образу и подобию

своєму. Язиковий антропоморфізм являється не пережитком первобытнього мислення, як це утверджають деякі філософи, но общим законом розвитку средств номінації в мові” [16, с. 23].

На думку німецького мовознавця, фразеологізми це певний вид групи слів, яким притаманна ідеоматичність, семантико-синтаксична стійкість та лексикалізація. [56].

Фразеологізм – це поєднання слів, що містить принаймні одне автосемантичне слово, тобто складається не лише із службових чи допоміжних слів, але і містить словосполучення [54, с. 34].

Відомий український мовознавець Кочерган М. П., визначаючи фразеологію, як проміжний рівень мови, зазначає, що вона знаходиться на перетині лексико-семантичного і синтаксичного рівнів. А оскільки характерною особливістю проміжних рівнів є відсутність власної одиниці, такі одиниці виникають на одному рівні, і виконують свої функції як одиниці іншого рівня [25, с. 17].

На думку відомого доктора філологічних наук, професора Куніна А. В. фразеологізми є високо-інформативними одиницями мови; їх не можна розглядати як „прикраси” або „надмірності”. Фразеологізми – одна з мовних універсалій, оскільки не існує мови, яка б не мала у своєму складі фразеологічних одиниць. Фразеологія є досить складним явищем, вивчення якого потребує свого метода дослідження, а також використання даних інших наук, таких як лексикологія, граматики, стилістика, фонетика, історія мови, філософія, логіка, країнознавство та історія [28, с. 5].

Фразеологізми складаються зі слів, а слово, в свою чергу, слугує головним об’єктом вивчення лексикології. Дані лексикології дають можливість визначити природу компонентів фразеологізмів, а також різні рівні „словесності” цих компонентів. Більш того, фразеологія у своєму складі має обороти різних структурних типів, включаючи фразеологізми зі структурою словосполучення та речення. Знання синтаксису відіграє важливу роль для виявлення граматичної специфіки цих зворотів – їх

граматичної структури та функцій. Дані фонетики також не можна не враховувати, адже слово у складі фразеологізму має певний фонетичний зміст, який у процесі розвитку може змінюватися. Знання з історії певної мови та її етимології є важливими при етимологічному аналізі фразеологізмів. Також аналіз фразеологічного матеріалу робить вагомий внесок у країнознавство [28, с. 16].

Процес розуміння й аналізу фразеологічного складу мови – це шлях до пізнання ментальності народу, його уявлень про світ і сприйняття себе у ньому. Саме це є передумовою до виникнення нових аспектів вивчення фразеології, а саме психолінгвістичного та етнокультурного, а також дослідження фразеології як вираження національного менталітету [29, с. 204].

Виникнення фразеологізмів відбувається шляхом непрямой (вторинної) номінації або трансформації семантичного складу, їх комунікативна значущість полягає в оцінності, емоційності та експресивності. Саме фразеологічні одиниці є носіями національного характеру мови, її неповторного колориту, який відрізняє її від інших [49, с. 40].

Фразеологічні одиниці характерні для всіх періодів життя мови, проникають у всі її сфери. І найважливішим є те, що активне фразеотворення свідчить про багатий духовний світ народу. Це те, що переходить із покоління в покоління, пов'язуючи їх між собою та відбиваючи дух епохи [26, с. 7].

Характерною рисою фразеологічних одиниць є семантичне злиття компонентів, цілісність значення та автоматичне відтворення у мовленні. Їх можливості перетинають „кордони” мови та доходять до меж образної логіки. Фразеологізми не лише зручні у відтворенні, вони ще й є частиною асоціативного ряду. Мова кожного народу має свій набір знаків та символів, які можуть бути зрозумілі без трактування. Їх використання створює образи, які є водночас стислими та загальнодоступними. Це відіграє значну роль у використанні засобів масової комунікації. Зручність вживання

фразеологічних одиниць виражається ще й у здатності змінюватися, а тому використовуватися і звучати по різному. На сьогоднішній день це відіграє досить важливу роль, адже ми живемо в інформаційному просторі, який прагне завжди нового. Зазначимо, що багатство та наповненість мови вказує на її рівень розвитку [49, с. 42].

Для фразеологічних одиниць характерними є образність, емоційне та стилістичне забарвлення. Ученими запропоновано десять ознак, які б визначали ступінь стійкості словосполучень [25, с. 292–293]:

- 1) ідіоматичність;
- 2) дослівна неперекладність іншими мовами;
- 3) наявність компонентів з утраченим лексичним значенням або із застарілою граматичною формою;
- 4) граматична категоріальність;
- 5) невмотивованість значення;
- 6) незмінність граматичної форми;
- 7) синтаксична немодельованість;
- 8) відсутність варіантності;
- 9) неможливість вставити в середину виразу якесь слово;
- 10) неможливість синтаксичних перетворень.

Слід також зазначити, що серед розмаїття фразеологічних одиниць існують загальні фразеологізми та індивідуально-авторські. Якщо перші зафіксовані в словники, то другі, як правило, до словників не вносяться. Деякі лінгвісти вважають за доцільне створити словники індивідуально-авторських вживань фразеологічних одиниць. До об'єму фразеології науковці відносять усі словосполучення, які виникають в пам'яті як готові одиниці мови, а не утворюються у процесі спілкування: ідіоми, крилаті вирази, термінологічні вирази, фразові дієслова, прислів'я та приказки [27, с. 2].

Отже, фразеологія, як наука, посідає чільне місце серед лінгвістичних дисциплін та відіграє провідну роль, оскільки аналіз фразеологічного

матеріалу дуже важливий для пізнання культури та ментальності народу. Мова і мислення кожного народу тісно пов'язані, отже дослідивши мову, можна встановити ті образи, що фігурують у свідомості окремого народу.

1.2 Функції фразеологічних одиниць в системі мови

Нині фразеологія є чимось більшим аніж просто розділ лексикології. Фразеологія як наука є самостійною лінгвістичною дисципліною, яка має свій об'єкт, методи дослідження та виконує певні функції. Перший науковець, який виділив фразеологію як самостійний розділ лексикології був Ш. Баллі. Передумови теорії фразеології були закладені в працях багатьох відомих науковців, а саме О. О. Потебні, І. І. Срезневського, О. О. Шахматова і Ф. Ф. Фортунатова та інших. [19, с. 170].

За визначенням німецьких науковців Рупрехта Баура та Христофа Хлоста, фразеологізм – це комбінація щонайменше двох слів і максимум одного речення, при умові, що така одиниця мови відома носіям мови, як мовний елемент, використовується ними та не може бути повністю пояснена синтаксичними та семантичними правилами [53, с. 70].

В останні роки, вивчаючи фразеологізми, науковці фокусуються на сучасних лінгвістичних дослідженнях, позначених функціоналізмом, який зосереджується на аналізі наукових об'єктів через їхнє призначення, ролі і функції [48, с. 8].

Фразеологізм у його єдності форми та змісту функціонує як самостійна мовна одиниця, яка володіє певною семантикою, може вступати у смислові та граматичні зв'язки з іншими одиницями мови, виконує самостійну синтаксичну функцію, як інші мовні одиниці [2, с. 125].

Функціональна основа фразеологізмів дещо подібна до лексичної. Функціональна сутність фразеологізмів підпорядковується їх лексико-граматичному значенню, тобто залежить від того, у ролі якої частини мови вони вжиті. Фразеологізми, як і слова, позначають явища реальної дійсності і

постійно розвиваються. Саме тому у фразеологічному та лексичному мовних складах присутні архаїзми та неологізми. Значення фразеологічних одиниць, так само як і лексичне, може бути простим і складним. Фразеологічний склад характеризується тими ж системними зв'язками, що й слова: фразеологізми мають синоніми, антоніми, омоніми. Фразеологізмам, як і словам, властива однозначність і багатозначність [6, с. 68–69].

Враховуючи той факт, що фразеологічна одиниця є невід'ємною частиною тексту, вона тісно пов'язана з контекстом твору. Саме в живому мовленні вона виявляє свій зміст повною мірою. Аналіз фразеологічної одиниці поза контекстом не є ефективним, не забезпечує розкриття глибини її семантики, оскільки саме з певним контекстом фразеологізм утворює складні смислові відношення. Залежно від змісту контексту або від окремого слова чи словосполучення фразеологічна одиниця набуває особливого значення. Саме це сприяє утворенню єдиної змістової цілісності фразеологізма з контекстом. Впливаючи на фразеологізм, контекст робить можливим його оказіональні зміни. Так само і фразеологічні одиниці впливаючи на контекст, посилюючи його емотивність та експресивність. Вони є засобами номінації, а отже уже раціонально пізнане і закріплене в мові, але уможлиблюють позначити референтну ситуацію, а саме наявність оцінного компонента в значеннях більшості фразеологічних одиниць дає змогу позначити особистісне ставлення до ситуації, яка номінується висловленням свого емоційного стану [33, с. 38].

Лінгвістика характеризує мову художньої літератури як систему виражальних засобів. Фразеологізми є значущим компонентом цієї системи. Образність їх семантичної структури, типізований та переносний характер значення, експресивно-стилістичне наповнення зумовлюють використання фразеологізмів у художніх текстах. Семантична гнучкість, неконкретизована адресованість, об'єктно-темпоральна змістова відносність фразеологічної одиниці забезпечує її досить вдале використання в естетично спрямованій мовотворчості. Виділяють міжстильові та обмежені вживанням у певному

стилі фразеологічні звороти. Міжстильовими зворотами є загальноживані найменування певних предметів та явищ дійсності, які використовуються в усіх стилях мовлення. Для них не характерні додаткові відтінки значення, експресивність, емоційність. Переважній більшості фразеологічних зворотів притаманні стилістичні особливості, вони слугують опорою образного мислення. Такі усталені звороти відносяться до певного стилю [49, с. 41].

Фразеологічні одиниці мають певну „програму” функціонування, яка зумовлена самою їх сутністю. Певні функції є незмінними, тобто ті, що притаманні всім фразеологічним одиницям у будь-яких умовах їх реалізації, інші – варіативні, характерні лише для деяких розрядів фразеологізмів. До незмінних функцій належать комунікативна, пізнавальна і номінативна. Комунікативна функція проявляється у призначенні фразеологізмів служити засобом спілкування або повідомлення. Спілкування передбачає взаємний обмін висловленнями, а повідомлення – передачу інформації без зворотнього зв'язку з читачем або слухачем. Номінативна функція – це співвіднесеність фразеологічних одиниць з об'єктами і ситуаціями реального світу, а також заміщення цих об'єктів у мовній діяльності їх фразеологічним найменуванням. З номінативною функцією тісно пов'язана пізнавальна (або когнітивна) – опосередковане свідомістю соціально-детерміноване відображення об'єктів реального світу, що сприяє їх пізнанню [28, с. 58].

Фразеологічні одиниці також можуть виконувати у тексті такі стилістичні функції:

— Оцінну. Фразеологізми дають змогу висловити своє ставлення до чого-небудь, що стосується безпосередньо автора, а також викликають у слухача певне ставлення до зображуваного, даючи йому позитивну або негативну оцінку: *jemand hat junge (або jüngere) Beine* – *хто-небудь (трохи) молодший, у кого-небудь ноги молоді (хто-небудь може постояти, збігати тощо)* (57, с. 84);

— Емоційно-експресивну. Емоційні мовні засоби також містять компонент оцінки, виражають позитивні чи негативні почуття,

характеризують психічний стан мовця. В основі експресивних мовних одиниць є соціопсихологічні та мовні критерії оцінки виражальних засобів: *mit beiden Beinen in etw. Hineinspringen* – цілком віддатися якій-н. справі, з головою поринути в яку-н. справу (57, с. 86).

— Функція відтворення внутрішнього стану персонажа. Фразеологічні одиниці, що виконують таку функцію, виражають психічний стан людини, її настрої та переживання: *mit geschwellter Brust* – окрилений надією, з надією в серці (57, с. 127).

— Функція портретної характеристики: *j-d hat Augen wie ein Luchs* – у кого-н. очі, як у рисі (далеко бачать) (57, с. 57).

— Функція мовної характеристики: *auf seinen fünf (або sieben, elf, achtzehn) Augen beharren (або sitzenbleiben)* – уперто обстоювати своє (57, с. 59).

Завдяки таким функціям, фразеологічні одиниці роблять мову твору живою, надаючи їй образності, переконливості, краси та виразності [33, с. 43].

Фразеологічні одиниці займають важливе місце у системі виражальних засобів художнього тексту. О. Єфімов у свою чергу звернув увагу на провідну роль фразеологізмів у системі мовних засобів художньої спрямованості, які визначають стиль [19, с. 280]. У більшості випадках, фразеологізми не лише називають предмети, дії, явища, а й оцінюють їх, виражають ставлення до них, експресивно характеризують. Завдяки єдності у змісті фразеологізмів емоційно-оцінних і номінативних елементів письменник має можливість використовувати фразеологічні одиниці для передачі логічного змісту думки і уявлення про щось [33, с. 44].

Оцінність, як характерна особливість фразеологічних одиниць, пов'язана з емоційністю та походить від неї. Виходячи з цього, фразеологізми поділяють на позитивно-оцінні, що виражають, повагу, схвалення, тощо та негативно-оцінні, які висловлюють іронію, зневагу тощо. Оцінне значення фразеологізмів спричинене не властивостями об'єктів, які

вони позначають, а залученням цих об'єктів до сфери соціальних відносин, інтересів, потреб людини та лінгвокультурної спільноти вцілому. Більше того, оцінне значення фразеологізмів варіюється залежно від національно-культурної специфіки сприйняття світу представниками різних лінгвокультур [15, с. 16].

Характерним є вживання фразеологізмів у текстах публіцистичного стилю, адже засоби масової інформації, на сьогоднішній день, стали невід'ємною частиною суспільного життя. Через величезне розмаїття інформації, яку ЗМІ мають передавати, їхні функції реалізуються через запозичення в різних підсистемах мови. Використання найвищих ступенів порівняння прикметників, метафор, фразеологізмів, відповідних синтаксичних структур сприяють прояву високого ступеня експресивності в текстах (напр. *das ist etwas fürs Auge – тут є на що подивитися* (57, с. 58)). Фразеологічні одиниці у публіцистичних текстах виконують оцінну функцію, адже саме вживання фразеологізмів дозволяє автору влучно передати та донести читачеві, глядачеві чи слухачеві відповідну інформацію, давши їй певну оцінку та переконуючи у власній правоті [24, с. 109]. Наприклад, *в'їлися в печінку (Уже всім в'їлися в печінку повідомлення про розкриття зловживань у різних сферах економіки)* (58, с. 114).

Нині спостерігається тенденція до вживання розмовних фразеологізмів зі зниженою оцінною семантикою. Такі одиниці роблять матеріал більш живим, привертають увагу до проблеми, вносять емоційний заряд у текст. Уживання саме розмовних фразем у газетних заголовках зумовлене прагненням автора увиразнити текст, зробити його більш емоційним та образним [2, с. 125]. Наприклад: *прибрати до рук* (58, с. 556), *ламати голову* (58, с. 327).

Отже, функції фразеологічних одиниць у різних мовленнєвих стилях досить різні та відіграють важливу роль, адже слугують для модифікації вже існуючого традиційного звороту лексики у мові, з метою створення нових лексичних зв'язок та контекстів, а також забарвлення вже існуючих. Можна

погодитися з думкою про те, що експресивність та образність фразеологічних одиниць робить мову художнього тексту більш живою, а мову публіцистики більш впливовою, яскраво вираженою та переконливою.

1.3 Семантика фразеологічних одиниць

Фразеологічне значення є однією з важливих та найскладніших проблем у фразеології та лінгвістиці в цілому, тому що вона відноситься до загальної проблематики лексичного значення [55, с. 12].

Одним з перших вчених, хто почав досліджувати семантику фразеологізмів був видатний український мовознавець, філософ, фольклорист, етнограф та літературознавець – О. Потебня. Дослідження цього питання продовжується і далі багатьма українськими дослідниками та вченими (С. Кльось, Н. Ю. Тодорова, Н. Щербань) [6, с. 47].

Особливу проблему становить розгляд формально-семантичної структури фразеологічних одиниць, тобто дослідження її структури змісту та структури вираження. Маються на увазі різні способи розподілу елементів семантики фразеологізму за його лексичними компонентами, тобто міра так званої семантичної неподільності якій протиставляється семантичне членування фразеологічних одиниць. Під час обговорення семантичних властивостей компонентів фразеологічних одиниць, дослідники в області фразеології дійшли думки, що існує дві крайні точки зору стосовно цього [21, с. 183]:

1. Фразеологічні компоненти не мають жодної семантичної спільності зі словом і перебувають у складі фразеологічної одиниці не як самостійно значущі компоненти, а лише як смислорозрізнавальні ознаки.

2. Фразеологічні компоненти не мають істотних семантичних відмінностей від слів – і ті, і інші є носіями окремих семем.

Природа компонентів, що стосується слів, заперечується багатьма вченими саме тому, що компоненти фразеологізмів втрачають предметну

співвіднесеність, а разом з цим втрачають раніше властиве їм лексичне значення і номінативну функцію [там само].

Лінгвіст А. І. Молотков дотримується найбільш крайніх позицій з даного питання, відкидаючи словесність (самостійність) компонентів фразеологічних одиниць не тільки з боку змісту, але і з боку вираження: „... компоненты фразеологизма утратили различные грамматические категории, которые были присущи их генетическому источнику – слову... компонент сохраняет лишь звуковой облик слова, его звуковую оболочку” [36, с. 183].

А. Л. Оніані також дотримується першої точки зору і вважає, що оскільки компоненти фразеологічних одиниць збігаються зі словом тільки в плані вираження, то складові елементи фразеологізму не можуть бути об'єднані в поняття "слово". Автор категорично заявляє, що компоненти фразеологічних одиниць можна вважати не тільки звичайними словами, але навіть вжитими специфічно [40, с. 136].

Всі теорії наближеності фразеологічної одиниці до слова об'єднує односторонній підхід до аналізу фразеологічних одиниць, що полягає в надмірному зближенні семантики фразеологізму і слова на тій лише підставі, що вони нібито володіють лексичним значенням, або тому, що їх єдиною характерною рисою визнається семантична монолітність. Н. Н. Амосова вперше поставила під сумнів теорію еквівалентності фразеологічної одиниці слову [1, с. 179].

Застерігаючи від зведення питання про „фразу” цілком до проблеми слова, В. В. Виноградов писав, що „соотносительные и взаимосвязанные компоненты сложного фразеологического целого, выступающего в речевой деятельности как особая семантическая категория, являются элементами, которые в живом словесном единстве высказывания объединены в новом категориальном синтезе” [13, с. 185–186]

Поглиблення знань в області семантики багато в чому пов'язано з розвитком уявлень про релятивізацію значення. Давно відомо, що значення слова реалізується в контексті висловлення, тобто воно релятивне по

відношенню до висловлення. Значення висловлення також реалізується в тексті, а значення тексту – в ситуації спілкування. Отже, семантика як лінгвістична дисципліна пов'язана, як мінімум, з лінгвістикою тексту, з одного боку, і прагматикою з іншого [23, с. 696].

Семантична структура фразеологічних одиниць ширше її значення, адже не вичерпується лише сигніфікативним, денотативним та конотативним аспектами, а визначається побудовою всього утворення фразеологічної одиниць цілому, типом його граматичного значення, наприклад числа або відмінка, моносемантичністю або полісемантичністю, а також системними мовними зв'язками [28, с. 70].

При дослідженні проблеми фразеологічного значення багато науковців у своїх працях все ж виділяють її багатоаспектність. Вважають, що компонентами фразеологічного значення є денотативний, сигніфікативний та конотативний аспекти. Фразеологічне значення відрізняється від лексичного завдяки конотативному аспекту, який відіграє важливу роль у смисловій структурі фразеологізмів [48, с. 8].

При аналізі фразеологічного значення важливим є виділення сем, семантичних елементів, менших, ніж той чи інший аспект фразеологічного значення [28, с. 70].

Проте конотативний аспект фокусується на експресивних та емоційних елементах, стилістичній забарвленості, виражаючи відношення суб'єкта до об'єктивних явищ дійсності. Саме тому його називають суб'єктивним елементом. На відміну від денотативного, котрий фокусується на кореляції фразеологічних одиниць з предметами реальної дійсності. А вже сигніфікативний аспект фокусується на вираженому фразеологізмом змісті поняття по відношенню до позначуваного ним елемента екстралінгвістичної дійсності [6, с. 48].

Як правило, специфіка значення фразеологічних одиниць встановлюється на чисто семантичній основі без належного врахування їх структурних особливостей. Досліджуючи проблеми утворення

фразеологізмів та їх семантику, науковці виділяли семантичну цілісність, як внутрішню смислову єдність, що спричинена деактуалізацією компонентів у складі фразеологічних одиниць. Переосмислене з метафоричної точки зору вільне словосполучення, перетворюється на семантичну цілісність. При контакті такого словосполучення з переосмисленим на його основі фразеологізмом утворюється внутрішня форма фразеологічної одиниці. В основі внутрішньої форми покладений такий переосмислений образ, що може збігатися або не збігатися з дійсністю [38, с. 6].

На думку більшості вчених, не можна вважати значення фразеологічної одиниці сумою значень його компонентів, проте поєднання між словами у межах фразеологізму пов'язане з їхнім лексичним значенням. Виходячи з цього компаративний аналіз кількісних характеристик слів, що входять до складу фразеологічних одиниць та їхніх лексико-семантичних підкласів має важливе значення для розвитку теорії фразеології [20, с. 5].

Проте тісні відношення значення слова і фразеологізму не свідчать про те, що вони є тотожними. В. Архангельський звертає увагу на те, що фразеологічне значення має особливі якості, адже відноситься до особливої лінгвістичної категорії. Науковець виділяє такі розбіжності у лексичному та фразеологічному значеннях:

1. Знак складається із обмеженої кількості фігур, де відокремлюються диференційні ознаки між словом і фраземою.

2. Денотативні відношення словесних і фраземних знаків мають певні відмінності. Адже словесний знак є родовим позначенням окремих денотатів одного класу. У фразеологічних одиниць може бути наявним або відсутнім денотативне відношення до окремих референтів, або ж вони можуть означати складніші чи детальніші предмети або родові ситуації, адже вони виступають постійним присудком до змінних предметів.

3. Лінійна довжина знака має певні відмінності. У даному випадку йдеться про послідовність появи складників, що утворюють знак.

4. Словесні і фраземні знаки мають відмінності щодо їх системності та детермінованості [6, с. 49].

Отже, дослідивши різні погляди вчених стає зрозумілим вся складність та багатогранність лінгвістичного статусу слова, компонента фразеологічних одиниць. Саме тому дослідження семантичної характеристики фразеологізмів має важливе значення у лінгвістичній науці.

1.4 Методологія дослідження

Дослідження національно-культурних особливостей німецької та української мов проводилося на основі суцільної вибірки фразеологізмів з соматичним компонентом в обох мовах з німецько-українського фразеологічного словника Гаврись В. І., Пророченко О. П. [57] та німецького словника Duden Redewendungen [59].

При підборі досліджуваного матеріалу був використаний метод аналізу: зі всього фразеологічного складу обох мов були виокремлені фразеологічні одиниці, що містять у своєму складі соматичний компонент. Далі у відібраних соматичних фразеологізмах був досліджений кожен компонент, його роль та значення у контексті кожного фразеологізму в обох мовах.

Методом синтезу виокремлені соматичні фразеологізми були згруповані відповідно до соматизму, що міститься у їхньому складі.

Методом абстрагування був здійснений перехід від прикладних досліджень до теоретичних висновків.

По мірі дослідження ролі певних соматизмів у складі фразеологічних одиниць, методом узагальнення у останніх були виділені певні особливості значення, що досягаються завдяки конкретному соматизму.

Індуктивним методом на основі аналізу кожного соматизму у складі фразеологізмів був одержаний загальний висновок про значення, яке досягається наявністю певного соматизму у складі фразеологізмів.

Методом пояснення був здійснений опис значення окремих соматичних фразеологізмів та роль соматизму у кожному з них. Також було досліджено національні та культурні особливості, розуміння яких досягається наявністю конкретного соматизму.

Отже, у роботі для дослідження національних та культурних особливостей соматичних фразеологізмів були використані емпіричні та теоретичні методи.

Висновки до розділу 1

1. Фразеологія відіграє важливу роль при формуванні уявлення про культуру, національні особливості та менталітет певного етносу. У ній висвітлюються характерні риси світобачення та буття народу. Фразеологічні одиниці не стільки описують навколишній світ, скільки інтерпретують його, оскільки фразеологізми, як номінативні одиниці називають уже названі предмети та поняття, а також виражають оцінку, суб'єктивне або емоційне ставлення носія мови до дійсності. Розуміючи й аналізуючи фразеологічний склад мови, ми пізнаємо ментальність народу.

Науковці визначають фразеологію, як науку, що вивчає фразеологічний склад мови.

2. Фразеологізми це стійкі поєднання мовних одиниць з частково або повністю переосмисленим значенням. А також це мовні універсалії, які є головними елементами мови.

3. Характерними рисами фразеологічних одиниць є цілісність значення, відтворюваність у мовленні, комплексна будова.

4. Плідне дослідження фразеології з часом сприяло її виділенню як окремої лінгвістичної дисципліни, що зацікавило ще більшу кількість науковців та дало поштовх до подальших, більш глибоких досліджень.

5. Схожість функціональної основи фразеологізмів з лексичною є помітною. У деяких випадках функції фразеологічних одиниць можуть

залежати від того у ролі якої частини мови вони вжиті. І так само як і слова, фразеологізми позначають предмети реальної дійсності та мають синоніми, омоніми, антоніми. Але на відміну від лексичних одиниць, база фразеологізмів насичена експресивними оцінками та емотивністю, що використовується для створення експресивного фону висловлень в тексті.

6. Ефективний аналіз фразеологічної одиниці поза текстом не є можливим, адже саме в контексті фразеологізми набувають особливого значення та утворюють складні смислові відношення. Функції фразеологічних одиниць у різних мовних стилях мають різний вплив та надають тексту різної забарвленості.

7. Найбільш вживаною групою фразеологізмів у будь-якій мові є соматичні фразеологічні одиниці, що у своєму складі мають слова на позначення зовнішніх форм людського організму або внутрішніх систем. Аналізуючи фразеологізми з соматичним компонентом науковцям вдається осягнути національну свідомість певного народу та етнічний код культури.

Основні ідеї розділу викладено в публікації автора [46, с. 607–609].

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ В НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

2.1 Семантична характеристика фразеологізмів-соматизмів німецької мови

Фразеологічні утворення з компонентом-соматизмом є типовим явищем в багатьох мовах, що дає підставу деяким дослідникам визначати їх як мовну універсалію. Повний масив таких утворень є неоднорідним з точки зору структури й семантики [8, с. 29].

У зв'язку з різнобічним дослідженням фразеологічної семантики на сучасному етапі в центрі уваги вчених з'являється вивчення основних аспектів семантичної структури фразеологічних одиниць, елементів фразеологічного значення, їх співвідношення і функцій [9, с. 18].

Умові за допомогою лексичних і фразеологічних одиниць описуються певні ділянки мовної дійсності. Грунтуючись на сукупності еквівалентних за статусом але різних за структурним формуванням мовних знаків, можна виділити лексико-фразеологічне поле, як особливий вид семантичного поля. Одиниці лексико-фразеологічного поля співіснують одночасно й разом заповнюють семантичний простір, створюючи яскраве різноманітне поєднання в межах поля. До цього, враховуючи просту мовну доцільність, вони ніколи не покривають повністю один одного, а лише стикаються або частково накладаються один на одного. Як влучно помічає відомий мовознавець А. В. Кунін „фразеологические единицы заполняют лакуны в лексической системе языка, которая не может полностью обеспечить наименование познанных человеком (новых) сторон действительности, и во многих случаях являются единственными обозначениями предметов, свойств, процессов, состояний, ситуаций и т. д. Следует иметь в виду, что и

само наименование – не только процесс обозначения, но и процесс познания” [28, с. 5].

Фразеологічні одиниці у системі мови можуть класифікуватися за різними ознаками – семантичним, або структурно-семантичним принципом, граматичним (морфологічним і синтаксичним), стилістичним, за ступенем смислової спаяності компонентів. Найвідомішою є класифікація лінгвіста В. В. Виноградова. В основу його фразеологічної теорії покладено ступінь видозміни значення слова у різних синтаксичних і стилістичних умовах фразотворення. Будучи собою єдиним значеннєвим цілим, фразеологічні одиниці не є однаковими з погляду з'єднаності компонентів і співвіднесеності семантики усього вислову з семантикою його окремих складників-компонентів [49, с. 41].

Відштовхуючись від синтаксичних ідей академіка О. Шахматова й узявши до уваги деякі думки Ш. Баллі, академік В. Виноградов подав семантичну класифікацію, виділивши три типи фразеологічних одиниць: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності і фразеологічні сполучення [17, с. 14].

Класифікація фразеологічних одиниць за В. Виноградовим базується на семантичному принципі. На думку вченого, одиниця з частково переосмисленим значенням показує найслабкіший ступінь єдності між компонентами; чим віддаленіше значення фразеологічної одиниці від значень її складових, тим більше семантичної єдності. Відповідно до цієї концепції, розрізняють три типи фразеологічних одиниць: фразеологічні зрощення (абсолютно неподільні словосполучення, значення яких зовсім не залежить від їх лексичного складу, від значень компонентів), єдності (звороти, у яких зберігся принцип семантичної окремоті компонентів, натяк на вмотивованість загального значення) та сполучення (звороти, що утворюються завдяки реалізації фразеологічно зв'язаних значень слів [12, с. 141].

Фразеологічні зрощення відносяться до таких словосполучень, які є абсолютно неподільними, нерозкладними, значення яких абсолютно незалежно від їх лексичного складу, від значень їх компонентів і є таким самим умовним і довільним, як значення невмотивованого слова-знака. Вони є невмотивованими та непохідними. У їхньому значенні немає жодного зв'язку, навіть потенційного, зі значенням їх компонентів. Якщо їх складові частини співзвучні з будь-якими самотійними, окремими словами мови, то їх співвідношення може бути охарактеризовано лише як омонімічне. Фразеологічні зрощення можуть піддаватися етимологізації. Проте така „народна етимологія” не пояснює їх справжньої семантичної історії і не впливає на їхнє вживання [12, с. 145].

Нерозкладність фразеологізмів викликана наявністю у складі невживаних або відмерлих, незрозумілих слів, граматичних архаїзмів, лексичних значень компонентів, що не мають відношення до розуміння цілого, шляхом експресивної індивідуалізації [17, с. 15].

У фразеологічних єдностях значення цілого пов'язане з розумінням внутрішньої основи виразу, потенційного сенсу слів, які будують ці фразеологічні єдності. Таким чином, багато міцно спаяних фразеологічних груп легко розшифровуються як образні вирази. Вони мають властивість потенційної образності. Але таке образне значення, що часто приписується їм у сучасній мові, іноді зовсім не відповідає їх справжній етимології. Більшою мірою це вирази, що складаються зі слів з конкретним значенням та мають помітне експресивне забарвлення [12, с. 152].

На відміну від зрощень, значення цих фразеологічних одиниць є похідними та впливає із значення їх одиниць. Як правило, у фразеологічних єдностях спостерігається або метафоричне, або метонімічне перенесення [37, с. 66].

Фразеологічні єдності не містять у своєму складі слів, що є незрозумілими з точки зору сучасної мови. Іншими специфічними ознаками фразеологічних єдностей є: яскрава образність та можливість збігу з

паралельно існуючими словосполученнями, яка витікає із цього; збереження семантики окремих компонентів; неможливість заміни одних компонентів іншими; вирішальна роль емоційно-експресивної забарвленості фразеологічної єдності; здатність вступати в синонімічні відношення з окремими словами або іншими фразеологізмами [43, с. 41].

До третьої групи фразеологічних одиниць, що виокремлює В. В. Виноградов, належать фразеологічні сполучення, які складаються з двох і більше знаменних слів, тільки одне з яких має зв'язне значення. Цілісне значення цих фразеологічних одиниць визначається компонентами, які входять до їхнього складу [37, с. 66].

У фразеологічних сполук, значення слів-компонентів виокремлюються більш чітко, однак залишаються не вільними. Насправді, більшість слів та значення цих слів обмежені у своїх зв'язках внутрішніми семантичними відношеннями самої мовної системи. Такі лексичні значення можуть проявлятися лише у зв'язку з чітко визначеним колом понять і їх мовних позначень. Такі обмеження створюються властивими даній мові законами зв'язку словесних значень [12, с. 152].

Особливістю фразеологізмів, що належать до даного типу, є допустимість часткового виведення або заміни їх компонентного складу. У такому випадку один з членів фразеологізму буде постійним, а інші змінними. На відміну від фразеологічних зрощень та фразеологічних єдностей, для яких характерним є цілісне нерозкладне значення, „фразеологічні сполучення характеризуються смисловою подільністю” [50, с. 75].

Іншими характерними ознаками фразеологічних сполучень є: допустимість варіантності одного з компонентів; можливість синонімічної заміни головного слова; можливість включення означень; допустимість перестановки компонентів; обов'язковість вільного вживання одного компоненту та зв'язне вживання іншого [43, с. 45].

До цих трьох типів фразеологічних одиниць Н. М. Шанський додав ще один – фразеологічні вирази, які він визначав як „відтворювані мовні звороти, що складаються цілком із слів з вільними значеннями”. До фразеологічних виразів належать прислів'я, приказки, крилаті вирази, кліше, мовні штампи. Фразеологічні вирази характеризуються буквальним значенням компонентів, а вживані у їх складі прислів'я та приказки вживаються в прямому значенні, без будь-якого алегоричного сенсу [50, с. 84].

Лексико-фразеологічне поле соматизмів складається з лексичних та фразеологічних одиниць, які представляють одну й ту саму область – будову людського організму. Аналіз соматичної фразеології заснований на взаємодії структурного і семантичного принципів. Такий підхід дозволяє представити фразеологічні одиниці в синтагматичному і парадигматичному аспектах. У синтагматичному аспекті особливу увагу приділяють дослідженню вживання слів-соматизмів у різних синтаксичних конструкціях з різними частинами мови, визначенню синтаксичного статусу фразеологічних одиниць, визначенню ступеня їх семантичної неподільності. У парадигматичному аспекті соматичні фразеологічні одиниці слугують винятковою експериментальною базою для вирішення таких проблем, як розмежування варіантів і синонімів, визначення компонентного складу фразеологічних одиниць [8, с. 34].

Фразеологізми з компонентами-соматизмами займають значне місце в загальнономовному фразеологічному словнику та становлять найбільшу частину фразеологічного складу будь-якої мови [3, с. 7].

Соматичний код культури – один із найдавніших. Соматичний код пов'язує з архетипним уявленням людини, що, на думку О. Селіванової, є „способом засвоєння світу людиною – герменевтичним колом від самого себе до себе й екстраполяцією цього кола на довкілля” [44, с. 83]. Предметом дослідження культури та мови певної нації досить давно став принцип антропоцентризму. Як зазначав В. фон Гумбольдт, „людина думає, відчуває й

живе тільки в мові". Під фразеологічним антропоцентризмом можна розуміти направленість фразеологічних одиниць на позначення світу людини. Особливо слід виокремити соматизми – частини людського тіла, адже саме вони відіграють важливу роль у номінаційних процесах предметного світу. З точки зору мови, винятковість людини зосереджена не тільки в її інтелектуальних та духовних рисах, але й в особливостях будови та функціях людського організму, які мають тісний зв'язок з цими рисами [3, с. 7].

Спостереження над образним становленням соматичних фразеологізмів дозволяє виявити особливості національного мислення, встановити культурні конотації. Культурний потенціал фразеологічних одиниць мови величезний, так як фразеологія в сучасному гуманітарному світі розглядається як "душа будь-якої національної мови, в якій неповторним чином проявляється дух і своєрідність нації". Образи, що лежать в основі фразеологізмів, у більшості випадків зрозумілі для даної лінгвокультурної спільності, оскільки відображають характерне для неї світобачення і світорозуміння, що і дозволяє говорити про культурно-національну специфіку фразеологічного складу мови, яка проявляється більш яскраво, ніж в словниковому фонді [52, с. 10].

Ще з давніх часів людина почала усвідомлювати життєву необхідність частин тіла та їхню роль у трудових операціях. Саме від цього в значній мірі залежить здатність соматизмів утворювати фразеологізми. Як відомо, людина починає пізнавати навколишній світ через відчуття, які проходять органи чуття. Більше того, людина виконує велику кількість різноманітних дій, навіть найпростіших, за допомогою органів тіла. Тіло саме по собі є найдоступнішим для вивчення за спостереженнями людини з перших життєвих кроків. Орієнтацію в просторі та оцінку навколишнього середовища людині простіше було пов'язувати з частинами свого тіла [35, с. 410].

Як вважає О. Назаров, частота вживання соматизмів при формуванні фразеологізмів залежить від того, наскільки важливу роль відіграє певний орган у процесі роботи, та наскільки людина усвідомлює необхідність того чи іншого органу для свого життя, тобто чим більша потреба (та ступінь її усвідомлення), тим більшою є можливість соматизму формувати фразеологічні одиниці [39, с. 21].

Проведене дослідження показало, що найбільш представлені в українській та німецькій мовах фразеологізми, що називають зовнішні частини людського тіла, адже їхні функції є явними для людини. Це такі соматизми, як голова (*der Kopf*) – 129 одиниць, око (*das Auge*) – 141 одиниця, рука (*die Hand*) – 151 одиниця, нога (*der Fuß*) – 59 одиниць, також досить поширеним є соматизм серце (*das Herz*) – 109 одиниць. Важливим є також відмітити, що наведені вище соматизми розподіляються по частотності у німецькій та українській мовах однаково. Це вказує на те, що у фразеології зіставлюваних мов однакові властивості і функції частин тіла людини мають схоже відображення. Наприклад, в українській та німецькій культурах голова сприймається як головна та життєво важлива частина тіла. Голова відповідає за мислення та розум. Фізичним вмістилищем задумів, думок та знань у людській свідомості виступає саме голова. Саме на цьому базується конотативне значення соматичного компонента, що позначає наявність або відсутність розважливості та розуму [51, с. 3]. Про це свідчать такі фразеологізми:

- *ein flacher Kopf* – пуста голова, дурна людина (57, с. 397);
- *ein findiger Kopf* – спритна людина (57, с. 397);
- *den Kopf auf dem richtigen Fleck haben* – мати розумну голову, бути розумним (57, с. 397).

Компонент-соматизм „голова” в українській і німецькій мовах також має значення „життя”, так як є досить важливим життєвим органом, наприклад *поплатитися власною головою* (58, с. 158). У німецькій мові це

фразеологізми *den Kopf hergeben müssen; den Kopf für jemanden; etwas lassen müssen* (57, с. 399).

Додаткове значення до фразеологічної одиниці вносить сема „впевненість”, що в німецькій мові актуалізується також в лексемі „голова”, наприклад: *hocherhobenen Kopfes – з високо піднятою головою або Kopf hoch! – не вішати носа!, вище голову!* (57, с. 398).

Психічний стан людини позначається у таких фразеологізмах:

- *einen roten Kopf bekommen – дуже почервоніти, зашарітися, вкритися рум'янцем* (57, с. 398);
- *den Kopf hängen (sinken) lassen – похнюпити голову, занепасти духом* (57, с. 399).

Очі є одним з найважливіших засобів виразності та інструментом передачі всієї різноманітності людських емоцій. І в українській, і в німецькій мовах існує велика кількість фразеологізмів, на позначення яких даний компонент-соматизм додає семи, що передають людські почуття, наприклад:

- *jemandem blieben fast die Augen stehen – у кого-небудь захопило дух (від подиву, радості тощо)* (57, с. 54);
- *die Augen quellen (treten) jemandem aus dem Kopf – у кого-небудь очі на лоб лізуть (від подиву, жаху тощо)* (57, с. 54);
- *feuchte (nasse) Augen bekommen (haben, kriegen) – заплакати, пустити сльозу* (57, с. 54);
- *die Augen brennen jemandem nach etwas – у кого-небудь очі горять до чого-небудь* (57, с. 55).

Але в українській та німецькій фразеології також є значна кількість фразеологічних одиниць з компонентом „око”, що позначають смерть:

- *jemandes Auge bricht (jemandes Augen brechen) – чий-небудь очі згасають (настає смерть)* (57, с. 56);
- *die Augen schließen – заплющити очі навіки (померти)* („Ja, wer die Augen schließt, ist bald vergessen. – Warum nicht? Auch die

Zwerghenne braucht einen Hahn”, stichelt Mampe-Bitter.”
E. Strittmatter) (57, с. 56).

Думка про те, що очі є дзеркалом душі виражається у фразеологізмах з компонентом „Око” що позначають кохання в обох мовах:

- *verliebte Augen machen* – дивитися закоханими очима (57, с. 55);
- *jemandem zu tief ins Auge (in die Augen) gesehen (geschaut, geguckt) haben* – закохатися в кого-небудь (57, с. 55);
- *das Auge ist des Herzens Zeuge* – куди серце лежить туди й око біжить (57, с. 55).

У момент переживання будь-яких однакових емоцій та оцінюючи їх схожим чином, члени суспільства для використання своїх почуттів використовують різні, хоча й схожі за своєю функціональністю слова. Фізична реакція при вираженні емоцій схожа у людей, що належать до різних мовних спільнот, на відміну від відображених у мові звичаїв, культури, традицій, поглядів. У більшості випадків певні емоції можуть знаходити своє вираження у жестах, міміці, рухах частинах тіла. Таким чином людина виражає свою реакцію на події, вчинки оточуючих та на світ навколо, хоч іноді і не усвідомлено [35, с. 412]. В українській мові невербальна лексика передається в багатьох фразеологізмах, у складі яких присутні такі компоненти-соматизми, як око, рука, серце, голова, чоло, наприклад *вішати голову, витріщити очі, битися головою об стіну, серце крається, махнути рукою, давати чолом, бити лобом об землю* [58]. У німецькій мові було зафіксовано фразеологізми з соматизмами: *Bein, Bauch, Augen, Magen, Leber*.
 Наприклад:

- *mit beiden Beinen in etwas hineinspringen* (57, с. 84);
- *alle vier Beine von sich strecken* (57, с. 84);
- *sich (D) die Beine in den Bauch (або in den Leib) stehen (або warten)*
(тж. sich D die Beine abstehen) (57, с. 84);
- *jemandem Beine machen* (57, с. 84);

- *sich (D) etwas durch den Bauch stechen* (57, с. 77);
- *aus dem Bauche lachen* (57, с. 77);
- *sich mit den Augen messen* (57, с. 55);
- *mit den Augen klappern* (57, с. 55);
- *für etwas keinen Magen haben* (59, с. 487);
- *jemanden in den Magen kriegen* (59, с. 487);
- *sich den Magen verrenken* (59, с. 487);
- *es geht im an die Leber* (59, с. 462).

Отже, соматичні одиниці складають одну з найчисельніших груп фразеологізмів і посідають значуще місце у формуванні німецької фразеології. У них позначається закономірність будь-якої системи мови, незалежно від приналежності даної мови до певної лінгвістичної типології. Ця група лінгвістичних одиниць знаходить спільність у фразеологічних одиницях між різними мовами, оскільки відображає багатовіковий досвід людини та світову практику у розвитку та дослідженні навколишнього світу.

Семантика фразеологізмів з соматичним компонентом розкривається в тій чи іншій мірі залежно від самого компонента-соматизма. Через соматичний компонент фразеологізми передають емоційний, психічний стан людини, думки та ставлення до навколишнього світу як в німецькій так і українській мові.

2.1.1 Соматичні фразеологізми з позитивним значенням у німецькій та українській мовах. Функція фразеологізмів виступати у мовному акті і відображати оцінку і ставлення до об'єкта базується на можливості фразеологізму розрізняти значення денотативно орієнтовального компонента та компонента, що відображає суб'єктивну модальність. Оцінка, що є центром прагматики слугує засобом впливу на комуніканта. Як відомо, оцінка може бути позитивною та негативною, а між цими двома значеннями знаходиться нейтральна зона, яка характеризується відсутністю експресивного забарвлення та наданням певної оцінки. Експресивність

передбачає „сукупність семантико-стилістичних ознак одиниць мови, які забезпечують її здатність бути у комунікативному акті способом суб'єктивного вираження ставлення мовця до змісту висловлювання і до адресата” [45, с. 548].

Проаналізувавши фразеологічні одиниці з компонентом соматизмом, можна побачити, що вони можуть бути позбавлені конотації, тобто мати нейтральне значення, або бути конотативно забарвленими (позитивними або негативними).

Дослідивши фразеологічні одиниці з соматичним компонентом було відмічено, що позитивне значення у таких фразеологізмах відноситься безпосередньо до роботи, якої стосується та чи інша частина тіла. Соматичний компонент *die Hand* належить до найпродуктивніших компонентів, які у складі фразеологічних одиниць увиразнюють позитивні риси характеру людини, такі як щедрість, працьовитість, взаємодопомога.

Наприклад:

- *jemandem sind die Hände bei der Arbeit im Wege* – хто-н. дуже моторний, спритний у роботі (57, с. 301);
- *etwas leichter Hand machen* – легко упоратись з чим-н. (57, с. 302);
- *jemandem die Hand bieten (reichen)* – допомагати, приходити на допомогу кому-н. у чому-н. (57, с. 302);
- *eine offene Hand haben* – мати щедру руку, бути щедрим „*Karl Alexander hatte eine offene Hand für seine Herzdame. (L. Feuchtwanger)*” (57, с. 302);
- *jemanden an die Hand gehen* – допомагати кому-небудь (57, с. 302);
- *wir wollen jetzt in die Hände spucken!* – давайте-но працювати! нумо до праці! (57, с. 302);
- *mit vollen Händen geben* – щедро дарувати, наділяти, роздавати жменями (57, с. 303).

За допомогою використання у мові фразеологічних одиниць з компонентом-соматизмом *die Hand*, передаються також внутрішні почуття, емоції та переживання людини, її ставлення до оточуючих. Яскравим прикладом для цього слугують такі фразеологізми, як:

- *Hand in Hand* – рука в руку, пліч-о-пліч, разом (57, с. 305);
- *Hand aufs Herz* – поклавши руку на серце, цілком відверто, по совісті (57, с. 305);
- *jemandem die Hände unter die Füße breiten* – дуже оберігати кого-небудь, порошинки здувати з кого-небудь (57, с. 305);
- *sich die Hände reiben* – потирати руки (від задоволення) (57, с. 305);
- *sich in der Hand haben* – тримати себе в руках, володіти собою (57, с. 306);
- *sich in die Hand nehmen* – взяти себе в руки, опанувати себе (57, с. 305);
- *in guter Hand sein* – бути в хороших руках, бути в надійних руках;
- *mit leichter Hand* – легко, невимушено (57, с. 308).

Компонент „Руки” також вказує на стосунки та почуття, як в українській так і в німецькій культурі, наприклад *jemandem die Hand fürs Leben geben* – одружитися, взяти шлюб, побратися, *jemanden auf Händen tragen* – на руках носити кого-небудь, палко кохати кого-небудь, *in festen Händen sein* – бути зарученою (57, с. 304).

Одним з продуктивних компонентів у фразеології німецької мови є також соматизм *der Kopf*. Було встановлено, що його використання разом із якісними прикметниками відповідної семантики виражає розумові здібності людини з позитивної точки зору. Наприклад:

- *ein heller Kopf* – світла голова, ясний розум (57, с. 399);
- *einen raschen Kopf haben* – добре мізкувати, бути кмітливим (57, с. 399);

- *nicht auf den Kopf gefallen sein* – бути кмітливим, знати що до чого (57, с. 399).

Також, фразеологічні одиниці з компонентом-соматизмом *der Kopf* слугують засобом акцентування уваги на психічному або фізичному стані людини. Наприклад:

- *jemandem etwas über den Kopf poltern* – приголомшити, ошелешити кого-небудь чим-небудь (57, с. 397);
- *jemanden um einen ganzen Kopf hervorragen* – бути на голову вище від кого-небудь (57, с. 398);
- *aus dem Kopf* – на пам'ять, по пам'яті (57, с. 398);
- *es fährt jemandem durch dem Kopf* – у кого-небудь промайнула думка, кому-небудь спало на думку (57, с. 399);
- *Kopf an Kopf* – пліч-о-пліч (57, с. 400);
- *den Kopf hochhalten (aufrechthalten, hoch tragen)* – високо тримати голову, поводитися з гідністю (57, с. 400);
- *etwas hat Kopf und Fuß* – що-небудь має завершений вигляд, має чітко окреслені форми (57, с. 404);
- *seinen eigenen Kopf haben* – діяти во своєму, діяти на власний розсуд (57, с. 404).

Менш продуктивними є соматичний компонент *die Augen*, що входить до фразеологічних одиниць на позначення позитивних емоцій і почуттів індивіда, а також міжособистісних стосунків. Наприклад:

- *jemandem blieben fast die Augen stehen* – у кого-небудь захопило дух (від подиву, радості) (57, с. 55);
- *die Augen brennen* – очі горять до чого-небудь (57, с. 56);
- *Auge und Herz für jemanden offen haben* – щиро ставитися до кого-небудь (57, с. 56);
- *jemandem (schöne) Augen machen (drehen)* – кокетувати з ким-небудь, бісики пускати, прями очима (57, с. 57);

- *verliebte Augen machen* – дивитися закоханими очима (57, с. 57);
- *jemandem zu tief ins Auge (або in die Augen) gesehen (або geschaut, geguckt) haben* – закохатися в кого-небудь (57, с. 57);
- *mit den Augen klappern* – грати очима, бісики пускати, кокетувати (57, с. 57).

Під час дослідження було помічено, що найбільшу кількість фразеологічних одиниць з соматичним компонентом *das Herz*, складають такі, що виражають емоції та почуття людини (87 одиниць). Це вказує на те, що як в німецькій так і в українській культурах більшість емоцій йдуть від серця, народжуються в серці, тобто серце виступає головним провідником у вираженні емоцій. На це вказують такі фразеологізми, наприклад:

- *alle Herzen fliegen jemandem zu (schlagen jemandem entgegen)* – усі дуже люблять кого-небудь, хто-небудь полонив усі серця (57, с. 327);
- *jemandes Herz hängt an jemandem, etwas* – хто-небудь усім серцем відданий кому-небудь, чому-небудь (57, с. 327);
- *das Herz hüpfte jemandem vor Freude* – у кого-небудь серце підстрибує в грудях з радощів (57, с. 327);
- *das Herz lacht jemandem (im Leibe) (jemandem geht das Herz auf; es wird jemandem weit ums Herz)* – кому-небудь стає радісно на душі, чий-небудь серце радіє („Das Herz lacht einem, wenn man die Lok mit dem sauberen roten und schwarzen Anstrich fahrbereit dastehen sieht.“ *Neues Deutschland*) (57, с. 327–328);
- *jemandem schlägt das Herz höher* – хто-небудь запалюється, відчуває душевне піднесення (57, с. 328);
- *jemandes Herz schlägt für jemanden* – хто-небудь симпатизує кому-небудь, чий-небудь симпатії належать кому-небудь (57, с. 328);
- *jemandem schwillt das Herz* – у кого-небудь серце тріпоче (від радощів, хвилювання тощо) (57, с. 328);

- *leichten Herzens* – з дорогою душею, залюбки, з легким серцем (57, с. 329);
- *ein Herz haben* (*viel Herz haben, ein Herz im Leibe haben, ein Herz im Busen targen*) – бути щирою, чуйною людиною, мати велике серце (57, с. 329).

На нашу думку, використання у процесі утворення фразеологічних одиниць такої семантики пов'язане з безпосередньою участю частин тіла *die Augen* і *das Herz* у процесі світосприйняття.

Соматичні компоненти *das Bein / der Fuß*, що вживаються у складі фразеологізмів є найменш продуктивними й використовуються на позначення міжособистісних стосунків і матеріального становища людини з позитивної точки зору. Наприклад:

- *leichte Beine haben* – бути легким на підйом (57, с. 84);
- *jemanden, etwas auf die Beine bringen* – 1) вилікувати, поставити на ноги кого-небудь; 2) підняти на ноги, розбурхати, схвилювати кого-небудь; 3) покращити чий-небудь (фінансові) справи (57, с. 84);
- *jemandem auf die Beine treten* – нагадувати кому-небудь (про що-небудь) (57, с. 84);
- *jemandem auf die Beine helfen* – 1) допомогти кому-небудь стати на ноги; повернути кому-небудь сили; поставити на ноги, вилікувати кого-небудь; 2) допомогти кому-небудь стати на ноги, допомогти кому-небудь грошима (57, с. 84);
- *wieder auf die Beine kommen* – 1) видужати, стати на ноги; 2) покращити свої (грошові) справи, знову стати на ноги; 3) підвестися (57, с. 84);
- *auf eigenen Beinen stehen* – стояти на власних ногах (бути самостійним, матеріально незалежним) (57, с. 84);

- *fest auf den Beinen stehen* (тж. *auf festen Beinen stehen*) – 1) твердо стояти на ногах; 2) добре розумітися на чому-небудь (57, с. 85);
- *jemandem in die Beine fahren* – 1) дуже вплинути на кого-небудь; паралізувати кого-небудь (наприклад, про страх); 2) викликати бажання танцювати (або рухатися в такт) (57, с. 86);
- *auf großem Fuße leben* – жити на широку ногу (57, с. 232);
- *auf eigenen Füßen stehen* – стояти на власних ногах (бути самостійним, матеріально незалежним) (57, с. 232);
- *jemanden zu Füßen fallen* – кинутися в ноги кому-небудь (57, с. 232).

Отже, фразеологічні одиниці з соматичним компонентом з позитивною оцінкою формують меншу частину лексичного складу мови (193 одиниці із 696), у порівнянні з негативними (382) та нейтральними (121), але їх значення та соматичний компонент досить часто є схожим у німецькій та українській мовах.

2.1.2 Соматичні фразеологізми з негативним значенням у німецькій та українській мовах. Дослідивши фразеологічні одиниці з компонентом-соматизмом, було виявлено, що фразеологізми з негативною оцінкою формують більшу частину мовного складу (382 одиниці). Ми виявили, що в соматичних фразеологізмах з негативним значенням велика увага приділяється опису больових відчуттів, осуду негативної поведінки інших людей або поганого самопочуття, що викликає негативні емоції. Це пояснюється тим, що фразеологічні одиниці містять велику силу експресії та емоційної наснаги, вони є яскравим виявом зображальних та естетичних якостей мови, надають їй образності, переконливості та виразності.

Фразеологічні одиниці з компонентом *die Augen* у негативному контексті передають душевний біль, втрату, описують смерть. У багатьох народах існує думка про те, що очі є дзеркалом душі, тому саме з використанням цього компонента-соматизма у багатьох народів

передаються душевні переживання та негативні емоції. Прикладом можуть бути такі фразеологізми:

- *jemandes Auge bricht (jemandes Augen brechen)* – очі згасають (настає смерть) (57, с. 54);
- *die Augen gehen jemandem über* – очі затуманилися слізьми (57, с. 55);
- *die Augen laufen jemandem über* – хто-небудь плаче, заливається слізьми (57, с. 55);
- *die Augen quellen jemandem aus dem Kopf* – у кого-небудь очі на лоб лізуть (від неприємного здивування, жаху) (57, с. 55);
- *die Augen (weit) aufreißen* – витрішити очі, роззявити рота (від подиву, переляку) (57, с. 56);
- *feuchte (або nasse) Augen bekommen (або haben, kriegen)* – заплакати, пустити сльозу (57, с. 57);
- *ein blaues Auge davontragen* – піти з підбитим оком, піти ні з чим;
- *die Augen rollen (mit den Augen rollen)* – вирячити очі (від люті) (57, с. 58);
- *sich (D) die Augen aus dem Kopf schämen* – не знати, куди подіти очі від сорому (57, с. 59);
- *die Augen schließen* – заплющити очі навіки (померти) (57, с. 60);
- *die Augen verdrehen* – заковувати очі, пускати очі під лоба (від боля, жаху) (57, с. 60);
- *jemandem nicht (gerade) in die Augen sehen können* – боятися дивитися кому-небудь в очі (57, с. 60).

За допомогою компонента-соматизма *der Bauch* фразеологічні одиниці передають злість, вказують на притаманність характеру людини егоїстичних рис, а також почуття голоду (у таких випадках, коли голод переважає над моральними почуттями людини) як в німецькій, так і в українській мовах. Наприклад:

- *die Augen sind weiter als der Bauch (die Augen sind größer als der Magen; die Augen hungern noch, wenn auch der Bauch platzt)* – *їв би очима, та душа не приймає; живім ситий, та очі голодні* (57, с. 77);
- *den Bauch zu seinem Gott machen (dem Bauche frönen)* – *піклуватися, дбати лише про свій шлунок* (57, с. 77);
- *einen Bauch voll Zorn (або Wut) haben* – *лопатися від злості, кипіти злістю* (57, с. 78);
- *vor jemandem auf dem Bauch liegen (kriechen, rutschen) (vor jemanden auf den Bauch fallen)* – *плазувати перед ким-небудь, підлабузнюватися до кого-небудь* (57, с. 78);
- *voller Bauch studiert nicht gern (ein voller Bauch, ein fauler Gauch; wann der Bauch voll ist, ist der Haupt blöde; volle Bäuche, leere Köpfe)* – *сигте черево на науку не квапиться* (57, с. 78);
- *der hungrige Bauch hat keine Ohren* – *голодній кумі хліб на умі* (57, с. 78);
- *der hungrige (ein hungriger) Bauch läßt sich mit Worten nicht abspeisen* – *соловей піснями не ситий* (57, с. 78).

У фразеологічних одиницях з компонентом *der Hand*, передаються ставлення до інших людей та до себе, адже руки є тією частиною тіла, яка напряму контактує з оточуючим світом та людьми і, у складі фразеологічних одиниць можуть також передавати негативні сторони особистості. Наприклад:

- *die Hände (sich seine Hände) mit etwas beschmutzen (schmutzig machen)* – *заплямувати своє ім'я, забруднити свої руки чим-небудь* (57, с. 302);
- *zwei linke Hände haben* – *бути вайлуватим, незграбним, незугарним* (57, с. 303);

- *die Hand auf der Tasche (auf dem Beutel) halten* – бути скупим (57, с. 303);
- *Hand an sich legen* – накласти на себе руки, заподіяти собі смерть (57, с. 304);
- *Hand an jemanden legen (die Hand gegen jemanden erheben)* – підняти руку на кого-небудь, убити кого-небудь (57, с. 305);
- *die Hände in den Schoß legen* – сидіти склавши руки, нічого не робити (57, с. 305);
- *die Hände ringen* – ламати руки (у розпачу) (57, с. 305);
- *jemandem die Hände salben (versilbern, schmieren)* – дати хабара кому-небудь, підмастити кого-небудь, позолотити руку кому-небудь (57, с. 305).

Соматичний компонент *der Kopf* у складі фразеологічних одиниць може передавати негативну оцінку розумових здібностей людини, вказуючи на їхню обмеженість. Наприклад:

- *ein flacher (leerer, hohler) Kopf* – пуста голова, дурна людина (57, с. 399);
- *einen unklaren Kopf haben* – погано мізкувати (57, с. 399);
- *jemandem den Kopf taub machen* – задурити голову кому-небудь (57, с. 399);
- *den Kopf verlieren* – роззубитися, втратити розум (57, с. 400).

Адже саме у голові відбуваються всі мисленнєві процеси.

Напротивагу цьому, фразеологізми, які передають значення повної голови, позначають заклопотану людину, зайняту багатьма справами, що ніби має ці всі справи у своїй голові, від чого вона „пухне”, болить. Наприклад:

- *jemandem brummt der Kopf* – у кого-небудь голова пухне, голова тріщить (57, с. 397);

- *jemandem raucht der Kopf* – хто-небудь дуже заклопотаний, у кого-небудь голова йде обертом (від турбот) (57, с. 399);
- *jemand weiß nicht, wo ihm der Kopf steht* – у кого-небудь голова йде обертом, у кого-небудь клопоту повна голова (57, с. 400);
- *jemand hat einen dicken Kopf* – у кого-небудь голова пухне від турбот (57, с. 402);
- *den Kopf voll haben* – мати багато турбот (57, с. 402).

Фразеологізми з компонентом „Голова” також виражають зневіру людини в собі, в українській мові для цього вживається компонент „Рука”: *опустити руки* [48, с. 624]. У німецькій мові такий настрій передають фразеологізми з компонентом „Голова”: *den Kopf hängen (sinken) lassen* – *похнюпити голову, занепасти духом* (57, с. 402).

Голова є життєво важливим органом людини і тому ризик втратити її лякає:

- *den Kopf hergeben müssen (den Kopf für jemanden, etwas lassen müssen)* – *поплатитися головою (за кого-небудь, що небудь)* (57, с. 401);
- *etwas kann emandem Kopf und Kragen kosten (den Kopf kosten)* – *що-небудь може коштувати голови кому-небудь* (57, с. 401);
- *jemandem den Kopf vor die Füße legen (jemanden einen або um einen Kopf kürzer machen)* – *відтяти голову кому-небудь, обезглавити кого-небудь* (57, с. 401);
- *den Kopf (Kopf und Kragen) riskieren (wagen, aufs Spiel setzen)* – *ризикувати життям* (57, с. 402).

За допомогою фразеологізмів з компонентом *der Kopf* можна передати негативні емоції, що турбують людину та, вважається, йдуть від голови:

- *jemandem den Kopf warm (heiß) machen* – *розсердити, розлютити, розгнівати кого-небудь* (57, с. 404);

- *sich einen heißen Kopf reden (sich den Kopf heiß reden)* – гаряче сперечатися (57, с. 404);
- *etwas schlägt jemandem auf den Kopf* – що-небудь викликає в кого-небудь головний біль, дратує чий-небудь нерви (57, с. 404);
- *jemandem auf den Kopf spucken* – повестися по-хамському з ким-небудь, нагруб'янити кому-небудь (57, с. 404).

Так як серце бере найактивнішу участь у виникненні почуттів та емоцій, фразеологічні одиниці з компонентом-соматизмом *das Herz* досить яскраво передають негативні емоції, почуття людини. Наприклад:

- *jemandem blutete das Herz* – у кого-небудь серце кривавиться, серце кров'ю обливається (57, с. 327);
- *das Herz dreht sich jemandem im Leibe (her)um (es dreht einem das Herz im Leibe herum)* – у кого-небудь серце стискається (від жалю) (57, с. 327);
- *das Herz krampft (schnürt, zieht) sich jemandem zusammen (jemandem wird es eng im Herz)* – у кого-небудь серце стискається (57, с. 327);
- *das Herz steht jemandem still* – серце в кого-небудь завмирає (від жаху, тривоги тощо) (57, с. 327);
- *jemandem (fast) das Herz abdrücken (schwer machen)* – засмучувати кого-небудь, завдавати болю кому-небудь, тривожити чию-небудь душу (57, с. 328);
- *es drückt jemandem das Herz in der Brust* – у кого-небудь серце стискається (від жаху, суму тощо) (57, с. 329).

Сильний душевний біль у німецькій фразеології передається соматизмом *das Herz*, що відрізняється від української мови, адже в українського народу більшезадіяна душа, всі переживання відчуються душею. Наприклад:

- *das Herz brennt jemandem (es brennt jemandem auf dem Herzen)* – у кого-небудь душа болить (57, с. 328);
- *jemandem bricht das Herz* – у кого-небудь серце крається, душа розривається (57, с. 328);
- *jemandem ist das Herz schwer (es ist jemandem schwer ums Herz)* – у кого-небудь тяжко на душі (57, с. 328);
- *nicht wissen, wo jemandes Herz steht* – не знати, що в кого-небудь на душі, на думці (57, с. 328);
- *jemandem das Herz ausschütten (aus leeren, ergießen)* – вилити душу кому-небудь (57, с. 330).

Фразеологічні одиниці з соматичним компонентом, що передають негативне оцінне значення, значно переважають (382 одиниці із 696 дібраних) у кількості над фразеологізмами з позитивним та нейтральним значенням. Це зумовлено тим, що у своїй більшості соматичні фразеологізми передають емоції та почуття людини, описують її душевний стан та відношення до себе і оточуючих, а як відомо, негативні емоції є сильнішими ніж позитивні та нейтральні, вони яскравіше відчуюються і знаходять своє вираження у складі фразеологічних одиниць.

2.1.3 Соматичні фразеологізми з нейтральним значенням у німецькій та українській мовах. Використання тієї чи іншої частини тіла у фразеологізмі характеризує перш за все призму світобачення народу, адже процес усвідомлення себе серед навколишньої дійсності і визначення себе як особи людина почала з відчуттів, що виникають безпосередньо через органи чуття і частини власного тіла. Фразеологізми відіграють особливу роль в створенні мовної картини світу. Значення цілої низки базових слів і фразеологізмів сформувалося на основі антропоцентричного розуміння світу – *голова колони, шийка пляшки, ніжка столу, прибрати до рук, палець об палець не ударити, на кожному кроці* (58) та інші. Саме тому фразеологічні одиниці з нейтральним значенням є не менш важливими, адже показують спосіб мислення народу, його побут, та життя загалом [7, с. 104].

У будь-якій країні ноги асоціюються з рухом. Українська та німецька культура – не виключення. У німецькій фразеології фразеологічні одиниці з соматичним компонентом *die Beine* позначають рух, як у прямому його значенні, так і у позначенні рух людини по життю, її прагнення, цілеспрямованість. Прикладом для зображення звичайного руху слугують такі фразеологізми:

- *laufen, was die Beine können* – бігти щодуху, скільки є сили (57, с. 85);
- *seine Beine brauchen* – тікати, *jemandem Beine machen* – кванити, підганяти кого-небудь (57, с. 85);
- *sich die Beine vertreten* – розім'яти ноги, прогулятися (57, с. 85);
- *die Beine unter die Arme* (або *unter den Arm, in die Hand*) *nehmen* –
1) взяти ноги на плечі, кинутися навтіки, побігти щодуху;
2) забиратися, поки не пізно (57, с. 85).

В українській мові компонент „Нога” також вживається у фразеологізмах на позначення руху, наприклад *іти куди ноги понесуть, пуститися з усіх ніг, а також взяти ноги в руки* (58, с. 438), що повністю збігається по значенню та соматичних компонентах у складі, з німецьким фразеологізмом *die Beine unter die Arme nehmen* (57, с. 85).

Фразеологічні одиниці з компонентом *die Beine* у більшості випадків передають значення руху по життю, досягненню певних цілей та наполегливості або навпаки. У німецькій мові прикладами є такі фразеологізми:

- *sich ein Bein ausreißen* – із шкури лізти, з усіх сил пнутися (57, с. 84);
- *sich kein Bein ausreißen* – не старатися, не утруднювати себе, не перериватися (57, с. 84);

- *auf den Beinen sein* – 1) бути на ногах (мати багато клопоту); бігати (у справах); 2) бути на ногах, вийти на вулицю (про жителів міста тощо) (57, с. 84);
- *mit beiden Beinen in etwas hineinspringen* – цілком віддатися якій-н. справі, з головою поринути в яку-небудь справу (57, с. 85).

Соматичний компонент „Око” (*das Auge*) символізує отримання інформації з навколишнього світу. Очі – найяскравіша риса обличчя людини. В німецькій мові поширені фразеологізми з компонентом „Око”, в українській мові „Погляд” (не відводячи погляду, відвести погляд), наприклад:

- *ein (scharfes wachsame) Auge auf jemanden, etwas haben* – пильно стежити за ким-небудь, чим-небудь; не спускати з очей кого-небудь, що-небудь (57, с. 58);
- *sein Auge auf jemanden lenken* – звернути погляд до кого-небудь (57, с. 58);
- *seine Augen auf jemandem ruhen lassen* – спинити свій погляд на кому-небудь (57, с. 58);
- *die Augen umhergehen lassen* – шукати очима (кого-небудь, що-небудь) (57, с. 59);
- *in j-s Augen* – у чий-небудь очах, на чий-небудь погляд, на чий-небудь думку (57, с. 59).

Найбільшу кількість фразеологічних одиниць містить складник „Око”, як джерело отримання інформації:

- *ganz Auge (und Ohr) sein* – дуже пильно дивитися (і уважно слухати) (57, с. 57);
- *die Augen aufmachen* – пильно дивитися (57, с. 57);
- *das Auge an etwas (A) gewöhnen* – придивитися до чого-небудь; дати оку звикнути до чого-небудь (57, с. 57);

- *in Auge haben (або Augen haben) 1) für jemanden, etwas* – бачити, помічати кого-небудь, що-небудь; звертати увагу на кого-небудь, що-небудь; симпатизувати кому-небудь, 2) *für etwas* – бачити, розуміти що-небудь; розумітися на чому-небудь (57, с. 57);
- *kein Auge haben 1) für jemanden, etwas* – не бачити, не помічати кого-небудь, що-небудь; не звертати уваги на кого-небудь, що-небудь; не симпатизувати кому-небудь, 2) *für etwas* – не розумітися на чому-небудь (57, с. 57);
- *die Augen offenhalten* – бути на сторожі, бути пильним (57, с. 57);
- *beide Augen zudrücken (тж. die Augen vor etwas D verschließen)* – закривати очі на що-небудь, не хотіти бачити, помічати що-небудь (57, с. 57);
- *jemandemetwas an (або von) den Augen absehen (або ablesen)* – бачити що-небудь по чийх-небудь очах (57, с. 57);
- *im Auge (be)halten 1) jemanden, etwas* стежити за ким-небудь, чим-небудь; не спускати очей з кого-небудь, чого-небудь, 2) *jemanden* – звертати увагу на кого-небудь (57, с. 58);
- *mit (seinen) eigenen Augen* – на власні очі, своїми (власними) очима;
- *etwas mit den Augen verfolgen* – стежити очима за ким-небудь, чим-небудь (57, с. 58);
- *etwas vor Augen haben* – мати перед очима що-небудь (57, с. 58).

Голова, як частина тіла людини, у якій міститься мозок, перш за все відповідає за мисленнєві операції. Тому фразеологічні одиниці з соматичним компонентом *der Kopf* зустрічаються дуже часто та позначають мислення, роздумування, обмірковування:

- *etwas geht (kommt) jemandem in den Kopf* – що-небудь спадає на думку кому-небудь (57, с. 402);
- *etwas im Kopf herumtragen* – носитися з чим-небудь (з якою-небудь думкою, пропозицією тощо) (57, с. 403);

- *etwas im Kopf rechnen* – *лічити про себе* (57, с. 403);
- *etwas über den Kopf ziehen* – *викинути з голови, забути що-небудь* (57, с. 403).

Фразеологічні одиниці з нейтральним значенням складають найменшу кількість фразеологічного складу мови (121 одиниця із 696 дібраних), адже не є емоційно забарвленими але є не менш важливими, адже характеризують особливості культури та побуту певного народу.

2.2 Національно-культурні особливості фразеологічних одиниць з соматичним компонентом у німецькій та українській мовах

Свідомість кожної людини містить найрізноманітніші знання та уявлення про навколишню дійсність, які властиві кожній національній спільності. Образ світу у свідомості людини складається з великої кількості понять та пов'язаних з ними асоціацій. Без оволодіння такого роду знаннями було б неможливим повне розуміння як усередині однієї культури, так і між різними культурами. Взаємозалежність мови і культури обумовлює появу національно-культурного компонента в значенні слова. Варто зазначити, що фразеологізми є національно-специфічними одиницями мови, які передають з покоління в покоління культурний потенціал народу. У них проявляються особливості національної мови і таким чином виражаються дух та своєрідність нації або всього народу [30, с. 118].

В останні десятиліття лінгвісти все частіше звертаються до дослідження фразеологічних одиниць з національно-культурної точки зору, що дозволяє проаналізувати, з однієї сторони, найрізноманітніші системні зв'язки в мові, а з іншої – виявити особливості культур носіїв досліджуваної мови, щоб розкрити загальні та специфічні національні характеристики [7, с. 105].

В основі лінгвокультури окрім універсальних рис знаходяться національно-специфічні особливості, обумовлені відмінністю соціальних культур, які відображають особливості менталітету і системи цінностей

різних національних спільнот. Унікальність образів, асоціацій, реалій лише певної лінгвокультури, специфічної лексики, існування фразеологічних одиниць, що не мають жодних відповідників у інших мовах, свідчить про національно-культурну своєрідність фразеологічного фонду мови [22, с. 213].

У лінгвокультурології принциповою теоретичною основою є теза про те, що мовна інформація про систему цінностей свідчить про особливості світосприйняття народу, і саме мовна комунікація дає можливість опису дійсності зі збереженням смислів культури. З урахуванням такого підходу розглядаються особливі мовні конструкції – концепти. Концепт „відображає категоріальні і ціннісні характеристики знань про деякі фрагменти світу. Концепт містить ознаки, функціонально значущі для відповідної культури [41, с. 127]. При всій консервативності концептів культури виявляються і їх приховані смисли, які мають істотний вплив на формування „об'єктивних істин” або цінностей „здорового глузду”. Так, в німецькій культурі *Ordnung* (порядок) – це безпека, надійність, передбачуваність майбутнього, наявність чітких правил [33, с. 411].

Фразеологічні одиниці з яскраво вираженою національно-культурною семантикою є невід’ємною частиною і одним із засобів формування мовної картини світу для певного етносу – носія мови. Мовна картина світу формується засобами природної мови як певного типу семіотичних систем; це сукупність уявлень народу про дійсність на певному етапі розвитку народу, зафіксованих у мовних одиницях. Невипадково В. А. Маслова відмітила, що фразеологічні одиниці завжди опосередковано відображають переконання народу, суспільний устрій, ідеологію своєї епохи: „...як ранкове світло відображається в краплі води” [32, с. 43].

В. М. Телія розробила теорію про різні типи фразеологічних одиниць, які по-різному відображають культуру того чи іншого народу. Є. І. Мазітова пропонує класифікацію фразеологічних одиниць з національно-культурним

компонентом, основою якої є подібність лексичних та граматичних форм або їхня відмінність [31, с. 73]:

1. Міжкультурні – це фразеологічні одиниці із загальними еквівалентними назвами, які за типом міжмовних відношень є тотожними в порівнюваних мовах і легко засвоюються:

- *die Augen brennen* – *очі горять до чого-небудь* (57, с. 55);
- *die Beine unter die Arme* (або *unter den Arm, in die Hand*) *nehmen* – 1) *взяти ноги на плечі, кинутися навтіки, побігти щодуху;* 2) *забиратися, поки не пізно* (57, с. 85);
- *auf den Beinen sein* – 1) *бути на ногах (мати багато клопоту), бігати (у справах);* 2) *бути на ногах, вийти на вулицю (про жителів міста тощо)* (57, с. 85);
- *auf eigenen Beinen stehen* – *стояти на власних ногах (бути самостійним, матеріально незалежним)* (57, с. 85);
- *Aug(e) um Aug(e), Zahn um* (або *für*) *Zahn* – *око за око, зуб за зуб* (57, с. 54).

2. Фразеологічні одиниці які містять власні національно-культурні компоненти – тобто ті, для засвоєння яких необхідні лінгвокраїнознавчі знання, в іншому випадку при комунікації можуть виникнути труднощі. Ці фразеологічні одиниці не вступають в міжмовні відношення і можуть містити загальні еквівалентні та безеквівалентні, двосторонні та індивідуальні назви. До них належать: фразеологічні одиниці, які відображають традиції та звичаї:

- *jemandem einen Knüppel zwischen die Beine werfen* – 1) *ставити палиці в колеса кому-небудь* 2) *умишляти зле на кого-небудь, чинити підступи проти кого-небудь* (57, с. 86);
- *jemandem auf die Beine treten* – *нагадувати кому-небудь (про що-небудь)* (57, с. 86);

- *mit dem Aug' und dem Daumen sprechen* – говорити натяками (57, с. 55);
- *fauler Bauch* – ледар (57, с. 77);
- *sich (D) etwas durch den Bauch stechen* – привласнити, прибрати до рук що-небудь (57, с. 77).

Розглядаючи наведені приклади можна прослідкувати, що у німецькій мові значення: припиняти рух, заважати кому-небудь, передаються у фразеологізмах за допомогою використання соматичного компоненту *die Beine*, що має безпосереднє відношення до руху. Але в українській мові комопонент-соматизм *ноги* не фігурує у фразеологізмах з подібним значенням.

3. Фразеологічні одиниці змішаного типу, до яких належать: фразеологічні одиниці з повним співпаданням змісту та синтаксичної організації при неповній тотожності компонентів:

- *mit offenen Augen durch die Welt gehen* – бути допитливим, дивитися на світ відкритими очима (57, с. 58);
- *vier Augen sehen mehr als zwei* (тж. *zwei Augen sehen mehr als eins*) – один розум добре, а два ще краще; одна голова добре, а дві краще (57, с. 59);
- *den Balken im eigenen Auge nicht sehen, aber den Splitter im fremden* (тж. *draußen hat man tausend Augen, daheim kaum eins*) – у чужому оці й порошок бачить, а в своєму і пенька не помічає (57, с. 59);
- *vor Augen gut, falsch hinterrücks* – в очі любить, а позаочі гудить (57, с. 59).

Аналізуючи фразеологічні одиниці змішаного типу, ми помітили, що значення пізнання, допитливість, кмітливість, а також заздрість та осуд передають фразеологізми з компонентом *die Augen* (очі) як в українській, так і в німецькій мовах. Отже, в обох культурах споглядання, а також заздрість та осуд пов'язане з однаковим соматизмом.

4. Фразеологічні одиниці, які мають лексичну варіантність або структурну синонімію: *einen Bauch bekommen* (тж. *sich D einen Bauch anfressen* або *zulegen*) – відростити собі черево, *aus dem Bauche lachen* – рвати кишки зо сміху (57, с. 78).

Соматичний мовний фонд як складник конкретної лексики продукує на основі своїх прямих значень вторинні семантичні утворення, зумовлені особливостями світобачення певного народу. Значення соматизмів формуються під дією як лінгвальних, так і екстралінгвальних чинників; цей лексичний пласт широко метафоризований, фразеологізований, він утворює своєрідну макросистему. Це зумовлено належністю соматизмів до найдавнішого шару лексики, прозорістю функцій частин тіла, що сприяє легкості їх алегоричного осмислення. Загальновідомо, що пізнання світу людина розпочала з себе, з власного тіла, його функцій [11, с. 7].

Розцінювати соматичну фразеологію лише як комунікативний засіб замало. Усебічне дослідження стійких зворотів з названими компонентами дозволить виявити органічний зв'язок таких концептів, як голова, душа, нога, око, рука, серце й ін. з культурною дійсністю українського етносу, засвідчить їх релевантність для свідомості носіїв мови. Людське тіло – специфічний, багатовимірний, особливий об'єкт дослідження в усі часи, воно – перший крок озовнішення, екстеріоризації індивіда. Тіло – це насамперед сама людина, але водночас воно є умістищем суті останньої, її оболонка, з якою людина народжується, живе, помирає. Тіло почали осмислювати й обігрувати в найдавніших міфологічних системах. Походження людини загалом і її тіла зокрема – один з центральних міфологічних мотивів [там само].

У фразеологічних одиницях знаходять своє відображення особливості побуту, звичаїв народу, історичних подій. Факти історії, географії, економіки, способу життя – усі вони подані в семантиці багатьох фразеологічних одиниць, тобто можна говорити про національно-культурну семантику фразеологізмів. Це визначається сьогодні більшістю лінгвістів. І одночасно підкреслюється, що великий пласт фразеології тієї чи іншої мови

виникає саме на національній основі. Національно-культурні елементи семантики фразеологічних одиниць проявляються на трьох рівнях [7, с. 106]:

1. В ідіоматичному значенні стійкого словесного комплексу (за допомогою метафоризації, семантичного переміщення): *ein blaues Auge davontragen* – *піти з підбитим оком, піти ні з чим* (57, с. 54).

2. В значенні лексичного елемента фраземи. Це можуть бути архісемантика, безеквівалентна лексика, етнічно-культурні реалії, знаки невербальної комунікації:

- *jemanden mit offenen Armen empfangen (або aufnehmen)* – *зустрічати кого-небудь з розкритими обіймами* (57, с. 46);
- *mit verschränkten Armen zusehen (або dabeistehen)* – *байдуже дивитися (на що-небудь), склавши руки, дивитися, як інші працюють* (57, с. 46);
- *jemandem unter die Arme greifen* – 1. *допомогти кому-небудь, підтримати кого-небудь у скрутному становищі, 2. підтримувати попід руки кого-н., допомагати кому-небудь* (57, с. 46).

3. У прямому значенні вислову-прототипу, який змінив своє значення. В основі ідіоми лежать численні народні традиції, звичаї, ігри і т.д.:

- *mit schwerer Brust* – *з важким серцем* (57, с. 127);
- *aus voller Brust schreien* – *кричати на все горло* (57, с. 127);
- *an den Brüsten der Weisheit saugen* – *гризти граніт науки* (57, с. 127);
- *an den Brüsten der Natur* – *(поетично) на лоні природи* (57, с. 127).

Досліджуючи фразеологізми певної культури можна дізнатись багато про її особливості та охарактеризувати її певним чином. Відзначається, що ціннісні поняття, такі як добро, зло, моральна і юридична справедливість, обов'язок, совість, гідність, честь особистості і тощо є не що інше, як відображення культури кожного народу, – все це впливає на фразеотворення.

Відзначимо, що ціннісні відносини в культурі мають визначальну роль в появі фразеологізмів. Відносини ієрархії цінностей культури надають фразеологізмам відповідний емоційний зміст, закріплюючи за окремими фразами позиції авторитету, правди, адекватності або здорового глузду в певних тимчасових рамках [34, с. 130].

Отже, національно-культурна своєрідність мови містить компонент, який притаманний одній мові і не зустрічається в жодній іншій. Фразеологічні одиниці, в семантиці яких є національно-культурний компонент, дозволяють пролити світло на зв'язок культурно-національної своєрідності фразеологізмів з характерними особливостями світобачення носіїв мови, визначають роль та місце фразеології в формуванні та відображенні культурної самосвідомості народу, що свідчить про перспективи для розв'язання питань подальшого дослідження фразеологічного складу мови в контексті культури.

Висновки до розділу 2

1. Фразеологізми відіграють особливу роль в створенні мовної картини світу, оскільки природа значення фразеологізмів тісно пов'язана з фоновими знаннями носія мови, з культурно-історичними традиціями народу. Чільне місце у фразеологічному мовному фонді посідають фразеологічні одиниці з соматичним компонентом, тобто компонентом на позначення частин тіла людини. Дослідження соматичної лексики спрямоване, насамперед, на виявлення тематичних груп, які поповнюються за рахунок семантичної і формальної видозміни соматизмів, встановлення тих процесів, які відбуваються при словотворенні на їх основі.

2. Залежно від того, за якою ознакою розподіляють фразеологічні одиниці на групи, по-різному їх і класифікують. Виділяють різну кількість груп. Широкого визнання в українському й світовому мовознавстві здобула

семантична класифікація, опрацьована В. В. Виноградовим. Він розрізняє три типи фразеологічних одиниць – фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності і фразеологічні сполучення.

3. Фразеологізми відображають національну специфіку мови, її самобутність. У фразеології відображений багатий історичний досвід народу, в ній відбиті уявлення, пов'язані з трудовою діяльністю, побутом і культурою людей. Вивчення фразеології складає необхідну ланку в засвоєнні мови, в удосконаленні мовленнєвої культури. Правильне й доречне використання фразеологізмів надає мові неповторної своєрідності, особливої виразності, влучності, образності. Вживання назв частин тіла будь-якої мови допомагає не лише під час обговорення самопочуття або опису чиєїсь зовнішності, але і для позначення певних абстрактних, фізичних та психічних станів – настроїв, особливостей характеру, відносин між людьми.

4. Фразеологічний склад будь-якої мови містить фразеологічні одиниці з позитивним, негативним та нейтральним значенням. Дослідивши такі фразеологізми з соматичним компонентом в німецькій та українській мовах, було помічено, що найбільшу кількість (382 із 696) складають фразеологізми з негативним значенням у обох мовах.

Основні результати розділу викладено в публікації автора [47, с. 188–190].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Фразеологічні одиниці з соматичним компонентом мають яскраво виражений комунікативно-прагматичний потенціал, містять у своєму змісті емоційну спрямованість та національну специфіку. Соматичні фразеологізми відіграють у комунікативному акті важливе значення, оскільки, вони є інструментом здійснення ментального впливу на комуніканта та засобом реалізації комунікативних задач з мінімальною затратою мовленнєвих зусиль. Фразеологізми з соматичним компонентом передають у своєму значенні національні особливості народу, його звичаї та традиції.

Дослідивши німецькі фразеологізми з соматичним компонентом ми виявили, що найбільше фразеологічних одиниць містять у собі компоненти зовнішніх частин людського тіла, а саме фразеологізмів з соматизмом голова (*der Kopf*) було виявлено 129 одиниць, око (*das Auge*) – 141 одиниця, рука (*die Hand*) – 151 одиниця, нога (*der Fuß*) – 59 одиниць, також досить поширеним є соматизм серце (*das Herz*) – 109 одиниць. Найчисленнішими виявились фразеологізми з компонентом рука та око/очі. Також у роботі були досліджені такі соматичні компоненти, як рука (*der Arm*), які формують 12 одиниць фразеологічного складу мови, також живіт (*der Bauch*) – 20 одиниць, нога (*das Bein*) – 58 одиниць та груди/грудна клітка (*die Brust*) – 17 одиниць.

Значення соматичних фразеологізмів залежить від компоненту, що входить у склад фразеологічної одиниці, та його роль у повсякденному житті людини. Так, фразеологізми з компонентом голова можуть мати значення життя, характеризувати розум людини, адже саме голова відіграє у цих процесах головну роль.

Дослідивши соматичні фразеологізми з конотативного аспекту, було помічено, що найбільшу частину формують фразеологічні одиниці з негативним оцінним значенням, 382 одиниці із 696 дібраних. Це пояснюється тим, що негативні емоції та почуття, як відомо, є найсильнішими, глибше закарбовуються в пам'яті та мають значний вплив на стан людини. Такі

фразеологізми виражають негативну оцінку оточуючих, погане самопочуття або біль.

Фразеологізми з позитивним оцінним значенням складають 193 одиницідібраних фразеологізмів, а з нейтральним значенням – 121 одиниця. Фразеологізми з позитивним значенням характеризують риси характеру людини, передають позитивні почуття та емоції. Нейтральні фразеологізми складають найменшу частину, тому що не є емоційно забарвленими. Такі фразеологізми описують навколишній світ, повсякденне життя людини.

У досліджуваних мовах найбільш представлені компоненти-соматизми, що номінують зовнішні частини людського тіла. Це пояснюється тим, що саме функції зовнішніх частин тіла є найбільш очевидними для людини. Однакові властивості і функції частин тіла людини подібним чином відображаються на фразеології зіставлених мов.

Розгляд національно-культурних особливостей соматичних фразеологізмів обох мов відбувався шляхом поділу фразеологізмів на три групи: міжкультурні, фразеологізми з власним національно-культурним компонентом та фразеологізми змішаного типу. Порівнявши фразеологізми обох мов, що належать до другої та третьої групи було помічено, що для опису лінивої, жадібної людини у німецькій мові використовується компонент *der Bauch* (живіт), а в українській *рука/руки*. Також, наприклад, передача значення або оцінки пізнання, навчання, розуму відбувається за допомогою фразеологізмів з компонентом *das Auge/die Augen* (око, очі), що повністю співпадає з компонентами-соматизмами, що використовуються в українських фразеологізмах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии. Ленинград : Изд-во Ленинградского университета, 1963. 208 с.
2. Андрейченко О. І. Стилiстичнi функцiї фразеологiчних одиниць у мовi газети кiнця ХХ – початку ХХІ ст. Культура слова. 2011. Вип. 74. С. 124–130.
3. Андрейченко О. І. Фразеологiзми з соматичним компонентом у текстах полiтичних дискусiй. Культура народоv Причерноморья. 2004. Вип. 53. С. 7–11.
4. Андрощук Л. Мова, мовлення, мовна комунiкацiя. Науковi конференцiї : веб-сайт. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/286> (дата звернення: 15.12.19).
5. Балли Ш. Французская стилистика. Москва : Изд-во иностр. лит, 1961. 394 с.
6. Баран Я., Зимомря М. Теоретичнi основи фразеологiї : навчальний посiбник. Ужгород, 1999. 176 с.
7. Баюн К. Й. Нацiонально-культурний аспект дослiджень фразеологiчних одиниць в сучаснiй нiмецькiй мовi . Вiсник Інституту пiдприємництва та сучасних технологiй. 2007. Вип. 1. С. 105–108.
8. Бердникова Т. А. О структуре и семантике фразеологических единиц с компонентом-соматизмом (на материале архангельских говоров). Язык, сознание, коммуникация : Сб. статей. 2000. Вып. 12. С. 28–34.
9. Богатырева Е. Н. Семантическая структура и структурно-семантическая моделированность фразеологических единиц с компонентами-наименованиями водыи водоёмовв современном русском языке автореф. дис. на соискание уч. степени канд. фил. наук : 10.02.01. Кострома, 2015. 23 с.
10. Боголiй М. О. Колоропозначення у французькому та українському лiнгукультурному контекстi : веб-сайт. URL:

<https://drive.google.com/drive/folders/1saHwRmPYIHz5MFhHJFP3WS5MVQ6fSW3f> (дата звернення: 07.04.2020).

11. Боряк О., Маєрчик М. Тіло в контексті культурно-антропологічних студій: ретроспекція та сучасні підходи . Тіло в текстах культур : зб. матеріалів наук. конф. Київ, 2003. С. 7–17.
12. Виноградов В. В. Лексикология и лексикография. Москва : Наука, 1977. 254 с.
13. Виноградов В. В. О некоторых вопросах русской исторической лексикологии. Известия АН СССР, отделение языка и литературы. 1953. Т. XII. Вып. 3. – С. 185–210.
14. Власенко В. М. Національно-культурна специфіка фразеологізмів. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия „Филология. Социальные коммуникации”. 2014. Вып. 2. С. 34–38.
15. Волков В. Ю. Типи та переклад фразеологізмів англomовного медіадискурсу : веб-сайт. URL: http://eir.zp.edu.ua/bitstream/123456789/3982/1/Volkov_Types.pdf (дата звернення: 23.04.2020).
16. Гак В. Г. Проблемы лексико-грамматической организации предложения (на материале французского языка в сопоставлении с русским) : автореф. дис. на соискание уч. степени док. фил. наук. Москва, 1968. 55 с.
17. Денисова А. С. Проблема дослідження класифікацій фразеологічних одиниць у лінгвістиці. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. : Філологічні науки. 2015. Вып. 6. С. 13–21.
18. Ефимов А. И. Стилистика художественной речи. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1961. 519 с.

19. Журавель М. Історія і стан дослідження англійської та української фразеології. Людина. Комп'ютер. Комунікація : збірник наукових праць. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2015. С. 170–172.
20. Задорожна І. П. Семантичні та сполучувані властивості фразеологізмів у німецькій мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : 10.02.04. Львів, 2004. 22 с.
21. Зеркина Н. Н. К вопросу о семантике компонента в фразеологических единицах. Збірник наукових праць. 2010. Вип. 13. С. 183–187.
22. Калашник С. А. Структурно-семантичні особливості фразеологічних одиниць із національно-культурним компонентом у німецькій та французькій мовах. Актуальні проблеми іноземної філології: Лінгвістика та літературознавство : Міжвуз.зб.наук.ст. Бердянськ : БДПУ, 2009. Вип. III. С. 209–216.
23. Касевич В. Б. Семантика. Синтаксис. Морфологія. Москва : Главная редакция восточной литературы издательства „Наука”, 1988. 309 с.
24. Коломийська І. А. Особливості вживання фразеологічних одиниць у німецькомовному газетному тексті : гендерний аспект : дис. канд. філ. наук : 10.02.04 . Запоріжжя, 2017. 272 с.
25. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ : Видавничий центр „Академія”, 2010. 464 с.
26. Куза А. М. Українська релігійна фразеологія: особливості функціонування в сучасному мовному просторі : дис. канд. філ. наук : 10.02.01. Львів, 2016. 212 с.
27. Куковська В. І. Становлення фразеології як лінгвістичної дисципліни. Сборник научных трудов sworld. 2011. Вип. 1. С. 37–38.
28. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка. Москва : Высшая школа, 1996. 381 с.
29. Кушнір І. Загальне і національно-специфічне у фразеології . Теорія і практика викладання української мови як іноземної. 2008. Вип. 3. С. 203–210.

30. Лاپиніна О. Л. Національно-культурні особливості фразеологічних одиниць із гастрономічним компонентом у сучасній німецькій мові. Наукові записки Національного університету „Острозька академія”. Сер. : Філологічна. 2013. Вип. 34. С. 118–120.
31. Мазитова Е. И. Национально-культурные особенности фразеологизмов лексико-фразеологического поля „Физическое состояние человека”. Москва : Москов.гос.областн.ун-т, 2012. 235 с.
32. Маслова В. А. Лингвокультурология : Учеб. пособие для студ. высш. учеб, заведений. Москва : Академия, 2001. 208 с.
33. Матвієнків О. С. Особливості функціонування фразеологічних одиниць у художньому тексті. Вісник Львівського університету. Сер. : Іноземні мови. 2013. Вип. 21. С. 37–43.
34. Медведева Т. С. Ценности немецкого народа: история и современность. Вестник Удмуртского университета. 2010. Вип. 3. С. 130–134.
35. Мойсеєнко Л. Соматизми в українській, німецькій та польській мовах із компонентом найменування "частина тіла людини". Київські полоністичні студії. 2015. Т. 26. С. 410–415.
36. Молотков А. И. Основы фразеологии русского языка. Ленинград : Наука. Ленингр. отд-ние, 1977. 283 с.
37. Надточій К. А., Лазебна О. А. Щодо проблеми класифікації фразеологізмів у сучасній німецькій мові. Молодий вчений. 2019. Вип. 6(1). С. 65–67.
38. Назаренко О. В. Українська фразеологія як вираження національного менталітету : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 2001. 24 с.
39. Назаров О. Сопоставительный анализ соматических фразеологизмов в русском и туркменском языках: автореф. дис. канд. фил. наук. Ашхабад, 1973. 26 с.

40. Ониани А. Л. Фразеологизм и слово (на материале картвельских языков). Вопросы фразеологии. Сб. Тр. СамГУ им. А. Навои. 1970. Вып. 178. С. 134–142.
41. Пименова М. В. Концептуальные исследования и национальная ментальность. Гуманитарный вектор. 2011. Вып. 4 (28). С. 126–132.
42. Поливанов Е. Д. За марксистское языкознание : сборник популярных лингвистических статей. М : Федерация, 1931. 184 с.
43. Прокольева С.М. Механизмы создания фразеологической образности. Москва : Высшая школа, 1996. 132 с.
44. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивних та етнокультурний аспекти) : монографія. Київ-Черкаси : Брама, 2004. 276 с.
45. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
46. Тетеріна А. О. Роль фразеологічних одиниць у художніх і публіцистичних текстах. Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2020» / XXII Всеукраїнська наукова конференція молодих учених. – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2020. С. 607-609.
47. Тетеріна А. О. Семантична характеристика фразеологізмів з соматичним компонентом у німецькій та українській мовах. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том ІХ: синергія в розвитку науки та освіти / [Ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Херсон – Київ: Посвіт, 2020. С. 188–190.
48. Тоненчук С. В. Структурно-семантичний, ідеографічний та функційний аспекти соматичних фразеологізмів у сучасній англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : 10.02.04. Чернівці, 2016. 23 с.

49. Устенко Л. Ф. Особливості функціонування фразеологічних одиниць у різних стилях української мови. Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Сер.: Філологічні науки. 2011. Вип. 1. С. 40–44.
50. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. Москва : Специальная литература, 1996. 192 с.
51. Шарманов В. В. Соматизм как компонент фразеологической единицы русского и немецкого языков. Universum: филология и искусствоведение : веб-сайт. 2014. URL: [https://7universum.com/pdf/philology/10\(12\)/Sharmanov.pdf](https://7universum.com/pdf/philology/10(12)/Sharmanov.pdf) (дата звернення: 23.04.2020).
52. Щирова В. С. Соматические фразеологизмы немецкого языка в когнитивно-дискурсивном аспекте (на материале периодической печати) : дис. канд. фил. наук : 10.02.04. Тамбов, 2005. 23 с.
53. Baur R., Chlosta C. Phraseologie und Gesten in der Alltagssprache. Universität Duisburg-Essen. 2005. С. 69–75.
54. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache : VEB Bibliographisches Institut Leipzig, 1982. 250 с.
55. Gester S., Marek L. Phraseologismen und Sprichwörter in der modernen deutschen Sprache. Zline: Univerzita Tomase Bati, 2010. 109 с.
56. Scholze-Stubenrecht W. Phraseologismen im Wörterbuch. Leibniz Institut für deutsche Sprache: Webseite. 1988. URL : https://ids-pub.bsz-bw.de/frontdoor/deliver/index/docId/2390/file/Scholze-Stubenrecht_Phraseologismen_im_W%c3%b6rterbuch_1988.pdf (Datum der Bewerbung: 06.06.2020).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

57. Німецько-український фразеологічний словник : в 2 т. / укл. В. І. Гаврись, О. П. Пророченко. К. : Рад.шк., 1981.
58. Словник фразеологізмів української мови / Білоноженко В. М. та ін. ; за ред. В. О. Винник. Київ, 2003. 787 с.
59. Duden Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik : в 12 т. Berlin : Dudenverlag, 2013. Т. 11. 928 с.